

AZ ARADI KORMÁNY TÖRTÉNETE

TÓTH MARCELL

ABSTRACT

On 6 May 1919 the counter-revolutionary government was established with French support in Arad. The prime minister of the cabinet was Count Gyula Károlyi, the ministers were politicians and public figures from Arad and Temesvár. They repealed the laws of the Hungarian Soviet Republic and established the Arad County Gendarmerie as a counter-revolutionary armed force. The government functioned in Arad for a few days because the ministers decided to move to Szeged. However, the two trains did not arrive in the city on the banks of the Tisza, the Romanians interned Gyula Károlyi and most of the ministers on 9 May in Mezőhegyes. The interned persons were released on 22 May 1919 and returned to Arad. At the end of May, the ministers resigned and on 31 May 1919 the new counter-revolutionary government was established in Szeged. The sources of my study are the documents of the Arad government, the memoirs published in Hungary and Romania, and the press of the period between the two world wars.

BEVEZETÉS

Ha a két világháború közötti magyar politikai rendszer születésére gondolunk, általában Szeged, az itteni ellenforradalmi kormányok, a Nemzeti Hadsereg és az előbbiben szerepet vállaló, az utóbbiban fővezéri posztot megszerző Horthy Miklós jut eszünkbe. Az aradi ellenkormányt a legtöbb szakmunkában csupán megemlítik,

esetleg egy-két mondatot szentelnek neki.¹ Tanulmányunk célja, hogy az 1919 májusában francia támogatással Aradon megalakult kabinet létrejöttének előzményeit, tevékenységét, tagjainak mezőhegyesi internálását, majd megszűnését bemutassuk. Egyrészt olyan alapvető kérdéseket kívánunk tisztázni, mint a kabinet megalakulásának időpontja, minisztereinek nevei, másrészt néhol csupán ütköztetni lehet a különböző memoárirók állításait, s ezeket összehasonlítva próbálhatunk következtetéseket levonni, alternatívákat felvázolni. Munkánkhoz igyekeztünk minden korábbi, a témában született írásnál gazdagabb forrásanyagot felhasználni, s egyben bízunk abban, hogy a későbbiekben a megmaradt, illetve az újonnan felmerült kérdőjeleket sikerül pontokra cserélnünk.

FRANCIÁK, MAGYAROK, 1918–1919

Magyarországon köztudott, de a világban kevésbé ismert, hogy jelentős szerepet játszott az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásában és a világháborúból való kiválásában a Louis Franchet d’Espèrey parancsnoksága alatt álló Szövetséges Keleti Hadsereg, amelynek legerősebb részét a Francia Keleti Hadsereg alkotta. A francia marsall irányította antant csapatok 1918. november 1-jén elérték Belgrádot, amely merőben új katonai és politikai helyzetet okozott a Balkánon.² A november 3-ai padovai fegyverszünetet már a nemzeti tanácsokra szétesett Osztrák–Magyar Monarchia kötötte meg. Több mint száz év elteltével is történelmi viták tárgya,³ hogy szükséges volt-e aláírni tíz nappal később a gróf Károlyi Mihály vezette magyar kabinetnek a belgrádi fegyverszüneti egyezményt.⁴

Az azonban nem kérdés, hogy a katonai konvenció jelentős hatást gyakorolt Magyarországon sorsára a következő hónapokban. A dokumentum szerint a Beszterce–Maros–Szabadka–Baja–Pécs–Dráva-vonal mentén kell demarkációs vonalat létrehozni, az ettől délre eső részt antant csapatok okkupálják, de a magyar közigazgatás megmarad. Franchet d’Espèrey ígéretet tett, hogy a stratégiai pontokat francia – és nem szerb vagy román – csapatok szállják meg. A tervezett magyarországi megszállás és budapesti bevonulás végül elmaradt, sőt helyette előtérbe került a kisebb szövetségesek igényeinek kielégítése, amelyet Károlyiék szerettek volna mindenképpen elkerülni.⁵

A Francia Keleti Hadsereg balkáni részeit még 1918. október 28-án kettéválasztották: kivált a Berthelot tábornok parancsnoksága alatt álló Dunai Hadsereg (3 francia, 1 brit gyalogoshadosztály, 1 lovasezred), míg a „maradék” Francia Keleti (1919. március 1-től Magyarországi) Hadsereget (3 francia gyalogoshadosztály, 1 lovasdandár) Paul Prosper Henrys tábornok (1919. január 12-től Paul de Lobit tábornok) irányította. Miután a két „kis szövetséges”, Románia és a

Szerb–Horvát–Szlovén Királyság között vita bontakozott ki a Bánát hovatartozása ügyében, a franciák az év végén bevonultak a térségbe, hogy egy esetleges fegyveres konfliktusnak elejét vegyék. 1918. december 30-án Aradot az 1. afrikai vadászrezred,⁶ Szegedet a 157. gyalogezred 600 katonája és 50 tisztje szállta meg.⁷ A szerbek okkupálta Temesváron már december elején voltak francia csapatok,⁸ majd a következő hónap folyamán újabb egységek érkeztek, s itt helyezték el a bánáti francia megszálló erők parancsnokságát.⁹

A magyar polgári közigazgatást meghagyták a franciák, sőt Aradon¹⁰ és Szegeden ott állomásozott továbbra is a magyar katonaság a városban. Változást csak az 1919. március 21-én bekövetkezett politikai földcsuszamlás hozott: a Vix-jegyzék átadása egyben Károlyi Mihály bukását hozta, létrejött a Magyarországi Tanácsköztársaság. Válaszul de Lobit elrendelte a katonai fellépés előkészítését, valamint Arad és Szeged elvágását a kommunista területektől. Charpy tábornok körzetparancsnok alá két szektorparancsnokot osztott be, akik egyben városkormányzók lettek, mutatva, hogy a franciák a politikai hatalmat is a kezükbe vették. Aradra a royalistának tartott de Gondrecourt tábornok, Szegedre az inkább köztársaságpárti, liberális Béatrix ezredes lett kinevezve.¹¹

Szegeden csupán öt napig tartott a „kommunizmus”: 22-én a vörösöknek nem sikerült a francia csapatokat kiűzni Szegedről, majd 26-án éjjel távozott a direktórium, s csak a város tanyavilágának egy részén gyakorolták a hatalmat augusztus elejéig. Helyükre Béatrix háromtagú „direktóriumot” állított a népköztársasághoz köthető politikai-katonai vezetők közül (főispán-kormánybiztos, polgármester, rendőri, majd katonai parancsnok), és fokozatosan elvágta a városmagot a Tanácsköztársaságtól – azonban még április 14-én is adott a látszatra azzal, hogy megtartották Szegeden a „tanácsválasztásokat”.¹²

Aradon az „ahol franciák vannak, ott nincs bolsevizmus”¹³ mottóról ismert de Gondrecourt jóval határozottabban cselekedett. Kinevezte a régi radikális párti kormánybiztos-főispánt, ifj. Varjassy Lajost prefektusnak, a lakosságot pedig választás elé állította: vagy elfogadják, hogy itt nem lesz tanács hatalom, vagy távoznak. De Gondrecourt proklamációt tett közzé erről, ennek hatására március 23-ig összesen 14 ezer fő hagyta el Aradot.¹⁴ Két nappal később statáriumot jelentett be a kormánybiztos.¹⁵ Létrejött Varjassy kérésére egy öt segítő kormányzótanács a következő tagokkal: dr. Sárkány Ferenc polgármester, dr. Angel István helyettes polgármester, dr. Baross Lajos (kereskedelmi ügyek), Fehér Gábor (pénzügyek), Zerkovitz Rudolf (közlekedési ügyek), Nemes Géza (közélelmezési ügyek), valamint az aradi Munkástanács által delegált hat fő.¹⁶ A testület naponta határozatokat hozott, amelyek francia jóváhagyás után léptek életbe – a prefektus állította, hogy a megszállók egyszer sem éltek vétőjoggal.¹⁷ Varjassy pozícióját erősítette a franciáknál

kiváló nyelvtudása: a későbbi szegedi miniszterelnök, P. Ábrahám Dezső¹⁸ szerint a megszállók „kis négereknek” nevezték a dadogó, nyelvüket rosszul beszélő személyeket.¹⁹

FRANCIA ELKÉPZELÉSEK EGY MAGYAR ELLENKORMÁNYRÓL

A franciák Tanácsköztársaság elleni fellépéséhez előnyt jelentett volna egy kommunistaellenes magyar kormány és egy ahhoz kapcsolódó magyar haderő, mert így nem intervenció erőként, hanem egy polgárháborús állapotban lévő országban a rend megteremtésének elősegítőjeként léphettek volna színre.

Ez egyezett azoknak az emigránsoknak a szándékaival, akik létrehozták a bécsi Antibolsevista Comitét (ABC) 1919. április 12-én.²⁰ Ők már április elején felvették egy grandiózus tervet, amelynek részeként francia gyarmati csapatok szállták volna meg Ausztria fontosabb városait. Ezt követően koncentrikus támadást akartak indítani Magyarország ellen minden irányból, majd a sikert követően egy 60–100 ezer főből álló magyar hadsereg Ukrajna felé vonult volna Leninék ellen. E terv a sülyesztőbe került, ahogy több másik elképzelés is: felmerült, hogy Garami Ernő venné át puccsal a hatalmat, valamint az is, hogy a bécsi ABC maga szervezne katonai támadást, amelyet az antant támogat (kiindulási pont délnyugat felől, a jugoszlávok megszállta területekről). Ez utóbbiból Clemenceau április 14-i tiltása miatt, aki látni sem akart ütőképes magyar ellenforradalmi hadsereget, végül egy olyan ígéret lett de Lobit részéről, hogy a bécsi ABC tagjai áttelepülhetnek a francia zónába, és ott korlátozott erejű hadsereget szervezhetnek.²¹ Nemcsak az ausztriai magyar jobboldali emigráció bátorította cselekvésre a franciákat, hanem például Róth Ottó bánati szociáldemokrata politikus is, aki Kun Béla követeeként érkezett Belgrádba, de magánbeszélgetések során a rendszer megdöntését tanácsolta.²²

Mindezekkel párhuzamosan azonban egyre inkább Szeged, illetve Arad jelent meg egy magyar szervezkedés lehetséges központjaként – a harmadikként felmerülő Pécs a jugoszlávok tiltakozása miatt kiesett.²³ A bécsi ABC megbízásából Belgrádban de Lobit-val tárgyaló Gömbös Gyula vezérkari százados április 24-én Szegedre érkezett, majd a helyi ellenforradalmárokkal együtt megalapította az Antibolsevista és Rendfenntartó Comité szegedi végrehajtó bizottságát (röviden a szegedi ABC-t).²⁴ De Lobit arra utasította Charpy tábornokot, hogy legyen „semleges”, de közben bátorítsa az ellenforradalmárokat, hogy egy a lakosság támogatását élvező direktóriumot hozzanak létre.²⁵ Ez utóbbi célt azonban nem sikerült elérniük – a baloldali elemekkel való küzdelem már Károlyi Gyula szegedi kormányának idején az 1919. júniusi sztrájkba torkollott.²⁶

AZ ARADI KORMÁNY LÉTREJÖTTÉNEK ELŐZMÉNYEI – TÁRGYALÁSOK BELGRÁDBAN

A későbbi aradi kormány két minisztere – egymástól függetlenül – szintén tárgyalásokat folytatott de Lobit-val Belgrádban. Habár mind Varjassy Lajos, mind Bartha Ábel megjelentette az erre időszakra vonatkozó visszaemlékezéseit,²⁷ azok csak jelentős forráskritikával használhatóak.²⁸

Varjassy Lajos – aki de Gondrecourt tábornokkal és a szintén Aradon szolgáló Saint-Laumer századossal jó kapcsolatot ápolt – az 1919. március 22. utáni napokban a két francia tiszttel való egyeztetések során jutott arra a következtetésre, hogy személyesen Belgrádba, majd onnan esetleg tovább Párizsba²⁹ kell utaznia. A célja az volt, hogy rábírja az antant vezetőit arra, hogy francia katonai támogatással, de a magyarok saját maguk döntsék meg a Tanácsköztársaságot.³⁰ Kelemen Béla – meg nem nevezett forrásaira hivatkozva – azt is állítja, ezzel egyben az is célja volt, hogy Róth Ottó „kiüsse a nyeregől”, mert Arad a tervezett Bánáti Köztársaság része lett volna.³¹

Párizsig nem jutottak el, csak a szerb fővárosig. A prefektus itt találkozott de Lobit tábornokkal, valamint vezérkari főnökével, Dosse ezredessel, továbbá felkereste az angol, a francia és az amerikai követeket. Varjassy átadott egy memorandumot, amelyet a visszaemlékezése szerint saját maga állított össze a franciák kérésére. Ebben kérte a franciák „anyagi és erkölcsi” támogatását a Vörös Hadsereg bomlasztásához vagy akár fegyveres leveréséhez. Az emlékiratot Franchet d'Espèrey részére küldték el, de választ nem kapott rá az aradi politikus.³² A kortársak visszaemlékezései szerint viszont Kintzig János korábbi aradi főispán készített egy memorandumot saárosi Saárossy-Kapeller Oszkár kérésére, amelynek tartalmát megvitatta báró Bornemissza Gyulával is. A francia nyelvű dokumentumban a szerző azt javasolta, hogy (az ellenforradalmi) Magyarország saját fegyveres erővel támadjon a kommunistákra, s ezt az akciót a franciák támogassák. Egyben a szomszédos államok megszálló csapatainak megállítását is elvárta a művelet alatt.³³ A memorandumot azért kérte az összekötő tiszt, hogy ha Varjassynak eltérő véleménye lenne, akkor erre építhessen, de Barabás Béla úgy látta, valójában a prefektus volt kíváncsi ilyen kerülőúton az aradi elit többi tagjának a véleményére.³⁴ Az egy (vagy két) memorandum szövegét nem ismerjük, de az ismertetett tartalmuk szinte megegyezik, így valószínűnek tartjuk, hogy Kintzig munkáját adta át Varjassy.

Bartha Ábel Zágráb felől érkezett Belgrádba április 2-án, és Troismont százados segítségével jutott be de Lobit-hoz. A Magyarországi Hadsereg parancsnoka előtt felvázolta, hogy milyen veszélyt jelent Budapest földrajzi adottságai miatt a kommunizmus itteni megjelenése, s a Tanácsköztársaság elleni fellépést javasolta.

De Lobit Barthától is memorandumot kért, amelyet továbbított Foch marsallnak, aki 48 órán belül reagált: utasította Franchet d'Espèrey-t, hogy haladéktalanul utazzon Belgrádba a de Lobit-val való egyeztetésre – legalábbis ezt állította Bartha, aki saját fontosságának kiemelése érdekében rendszeresen szakított a valósággal memoárjában. A korábbi lókupec, későbbi aradi belügyminiszter szerint Franchet d'Espèrey és de Lobit a tárgyalások során döntött egy 4–5 hét múlva meginduló támadásról, s az ő javaslatára beleegyezett abba is a marsall, hogy Budapestet a szerveződő magyar csapatok szállják meg. Bartha valódi fontosságáról inkább az árulkodik, hogy ezt követően a „francia főhadiszállás hírszerző irodájának magyar osztályában” biztosított magának helyet³⁵ – azaz a franciák ügynöke volt, amelyben már a kortársak is biztosak voltak (ahogy Varjassyt is annak tartották).

Összességében megállapítható, hogy de Lobit több vasat is tartott a tűzben, s habár – mint korábban említettük – Clemenceau április 14-én megtiltotta az ütőképes ellenforradalmi haderő szervezését, a Magyarországi Hadsereg parancsnoka továbbra is támogatta az emigránsokat, most már elsősorban Aradon és Szegeden.

AZ ARADI KORMÁNY LÉTREJÖTTÉNEK ELŐZMÉNYEI – AZ ARADI SZÁL

Aradon április elejétől a polgárság egy része, főleg az egykori Nemzeti Munkapárt-hoz köthető személyek, köztük Kintzig János, titokban szervezkedni kezdtek az aradi Kormányzótanács ellen. Úgy látták, abban túlzottan domináns a szociáldemokraták szerepe, akik csak a proletariátussal és a munkássággal törődnek. Arra a következtetésre jutottak, hogy ki kell a vezetésből szorítani ezeket a baloldali elemeket, s helyettük a középosztály képviselőit szükséges pozícióhoz juttatni. E viták részben anyagi természetűek is voltak: még egy népköztársaság idején született rendelet alapján havi maximum 2000 koronát fizethettek ki a helyi bankok a betéteseknek, különböző termékekre illetékeket vetettek ki.³⁶ Eckhardt szerint mintegy 9 millió koronát gyűjtött be Varjassy a népjóléti alapba, és politikai szereplése ezen a „korrupciós bázison” alapult.³⁷

Április 14-én megjelent Aradon de Lobit tábornok Belgrádból és a 17. gyalomati gyalogoshadosztály parancsnoka, Pruneau tábornok Temesvárról. Eckhardt Tiboron keresztül délután három órára hívták a helyi elitből Kintzig Jánost, báró Bornemissza Gyulát, báró Solymossy Lajost és Purgly Emilt egy kommunistaellenes akció ügyében. Az öt magyar megegyezett abban, hogy a Varjassy-féle belgrádi utazás előtt a Saárossy-Kapeller Oszkárnak átadott memorandum átdolgozott változatával jelennek meg a tábornokok előtt. Meglepetésükre a várban Varjassy Lajos társaságában fogadta őket Saint-Laumer százados, de Gondrecourt vezérkari tisztje. A tiszt elmondta azokat az irányelveket, amelyek alapján a tárgyalásokat

folytathatják – ezek megegyeztek a belgrádi út előtt átadott memorandummal. Kelemen Béla leírása szerint itt döbbszentek rá, hogy az összekötő tiszt az emlékiratot tényleg átadta a prefektus részére.³⁸ Ezután bementek, Kintzig – akit Barabás Béla idéz memoárjában – úgy emlékezett rá, hogy Varjassy távozni akart, de a többiek bevitték magukkal őt is.³⁹ A francia tábornokok – de Lobit, de Gondrecourt, Pruneau – azt tanácsolták, hogy fogjanak össze a magyarok. „Uraim, vegyenek példát a franciáktól. Amidőn 1870-ben Páris ostroma alatt szintén kitört a kommün, mi idegen segítség nélkül levertük azt. Mi segítjük Önöket, de Önök is mutassanak bátorságot, energiát és főleg szervezkedjenek gyorsan” – mondta Kintzig szerint de Lobit.⁴⁰

Erkölszi, anyagi támogatást (toborzandó magyar hadsereg zsoldja, tisztí fizetések), valamint a fegyverek és más felszerelés biztosítását is ígérték. Hozzáadték: szükség van a magyar ellenforradalom zászlóbontására, mert ha ez megvan, akkor erre hivatkozva felléphetnek ők is. A magyarok kérték, hogy az általuk elfoglalt területeket utána ne adják át a románoknak, mert nem tudnának toborozni a haderőbe, ha a katonáknak aggódniuk kellene az otthon hagyott családtagjaik miatt – erre a franciák ígéretet is tettek.⁴¹

Eckhardt 1922-ben megjelent, *A francia megszálló csapatok szerepe az aradi és szegedi ellenforradalomban* című, kétrészes cikkében némileg eltérő módon emlékezett. Eszerint de Lobit, de Gondrecourt és Saint-Laumer mellett Dosse ezredessel, a Magyarországi Hadsereg vezérkari főnökével tárgyaltak, Temesvárról pedig nem Pruneau, hanem de Tournadre jött. Úgy emlékezett, teljes mértékben elutasították a románokkal való együttműködést, ez ügyben utóbb Saint-Laumer jelezte is, hogy a dolog rossz benyomást keltett Párizsban. Eckhardt „kifelejtette” az „áruló” Varjassyt is, ami valószínűleg nem véletlen: később sem derül ki, hogy ki szerkesztette a kormányproklamációt (ő maga Varjassyval), illetve hogyan jutott el Aradról Makóra és Szegedre (Varjassyval, annak autójába ülve).⁴²

Azonban nem sokkal később, április 16-án a románok megindították a várt offenzívájukat. A harcok román győzelemmel végződtek, Nagyváradot, Debrecen is elfoglalták a megszállók, majd kijutottak a Tiszáig. Mindez merőben új helyzetet eredményezett, a Szegedről jövő francia erők csupán Makót és Nagylakot szállták meg.⁴³ Az aradiak azt hitték, hogy végül ezért maradt el a Budapest elleni francia intervenció,⁴⁴ pedig azt már Clemenceau utasítására az aradi egyeztetés előtt néhány nappal lefújta a Magyarországi Hadsereg parancsnoka:⁴⁵ gyakorlatilag csak hitegették a magyarokat.

Valamikor ebben az időszakban jelent meg egy Budapestről érkezett banktisztviselő, Gábor Ferenc a városban. Paál Jób 1919 őszén, a román cenzúra engedélyével megjelent könyvecskéje szerint április első napjaiban indult el, miután főnökét, Krausz Simont, a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. vezetőjét tájékoztatta arról,

hogy Szegeden vagy Aradon küzdeni akar a Tanácsköztársaság ellen.⁴⁶ Gábor – született Greiner – Ferenc⁴⁷ azonban minden bizonnyal nem szólt öccsének, Andornak,⁴⁸ a népszerű kabaré- és regényszerzőnek, aki pár hónappal később felajánlotta Kun Bélának és családjának, hogy költözzenek hozzá.⁴⁹ 1919 „Rajk fivérei” homlokegyenest ellenkező utat jártak be, és csak 1945 után éltek újra mindketten a magyar fővárosban.⁵⁰ Valójában Gábor Ferenc nem a semmiből és nem véletlenül termett Aradon – egy I. világháborús sajtóhírben szerepel egy ugyanilyen nevű, ott szolgáló hadnagy,⁵¹ aki minden bizonnyal megegyezik vele.⁵²

Gábor Ferenc a hozzá hasonlóan szintén izraelita vallású⁵³ Pálmai Lajos közjegyzőnél jelentkezett. Az ő irodájában vázolta fel az aradiak, valószínűleg a Kintzig-féle ellenzék vagy a következőkben bemutatandó Honvédelmi Bizottmány tagjai előtt,⁵⁴ hogy Budapesten gyenge a kommunisták hatalma, „egy maroknyi ember elég ahhoz, hogy Kun Béláékát letörje.” Az aradiak javaslatára de Gondrecourt-hoz akart bejutni, de nem fogadta őt a városkormányzó. Paál szerint ekkor a szállodai bejelentő lapra ráírta, hogy „Gábor Ferenc a Tanácskormány pénzügyi megbízottja Aradmegye részére”, amelyet követően letartóztatták, és Saint-Laumer elé vitték, ahol előadta elképzeléseit. A tárgyalás után a francia tiszt Budapestre küldte Gábort.⁵⁵

Habár a franciák szándékában állt az egykori munkapártiak és Varjassy összebékítése, a találkozó inkább felbátorította Kintzigéket, hogy az aradi Kormányzótanácsal kapcsolatos problémáik megoldásában a franciák segítségét kérik. Április 16-án de Lobit-val, majd két nappal később Varjassyval is közölte a polgárság, hogy nagyobb befolyást szeretnének a városi polgárságnak a Kormányzótanácsban. A prefektus Kelemen Béla „informátorai” szerint erre úgy reagált, hogy erőtlennek és gyengének nevezte a polgárságot, míg a munkásságot jól szervezettnek. Válaszában Eckhardt megfenyegette azzal, hogy „e tévhitében könnyen csalódás érheti, mert a polgárság elveszítette türelmét és könnyen megmutathatja az öklét is.”⁵⁶ Eckhardt a korábban említett cikkében nem írt az esetről, Varjassy pedig memoárjában úgy írt a gróf Königsberg Fidélt kertjében zajlott egyeztetésekről, mint ahol a legteljesebb egyetértésben jutottak esztől estére arra a gondolatra, „hogy egyelőre félre kell tenni minden társadalmi, gazdasági és politikai ellentétet és vállvetve kell küzdeni a budapesti rémuralom ellen.”⁵⁷

A Fehér Kereszt szállodában április 17-én délután a tényleges és tartalékos tisztek gyűltek össze – köztük Pálmai Lajos, ez alkalommal nem közjegyzői, hanem tartalékos hadnagyi minőségében. Nemcsak aradiak voltak közöttük: az előző nap érkeztek meg Budapestre a Lovászypárt küldöttei – dr. Wagner Károly, dr. Fazakas Endre, dr. Huczik Elemér és Bársony Elemér –, akik Friedrich István kérésére mentek a városba, s rögtön csatlakoztak is a tiltakozókhoz. Végül mintegy kétszázan – tisztek és polgárok – vonultak át Varjassy hivatala elé, ahol a prefektus kijelentette,

hogy „kár volt őt bevezetett tények elé állítani, hiszen a polgári társadalom megfelelő bevonására ő maga is hajlandó lett volna.”⁵⁸

Megalakult – 1848-as mintára – az aradi Honvédelmi Bizottmány (Paál Jóbnál Véderő Bizottság),⁵⁹ amelynek vezetésében helyett kaptak a későbbi kormány miniszterei és államtitkárai: báró Bornemissza Gyula, báró Solymossy Lajos és testvére, Kintzig János, Pálmai Lajos, Varjassy Lajos, Eckhardt Tibor, Korossy György, Saárossy-Kapeller Oszkár, továbbá Purgly Emil fivérével, valamint a ragyogóan dekorált Benedicty Imre alezredes, a legutolsó aradi térparancsnok,⁶⁰ aki állítólag Fehér Gárdát akart szervezni a munkásság ellen.⁶¹ A mozgalom elnöke – Paál Jób könyve alapján – Varjassy volt, más források nem írnak vezetésről.⁶² Az előbbtől eltérő névsort közölt Wagner Károly: szerinte a vezetés részei voltak a fővárosi kiküldöttek, de kihagyta Korossyt, Saárossy-Kapellert a felsorolásból, és arról írt, hogy az „ellen egyhangúlag tiltakoztak, hogy az ottani kormánybiztost, a volt radikális Varjassy Lajost beavassák a dologba”.⁶³

Ezzel párhuzamosan megindult egy gyűjtés egy magyar fegyveres erő részére, amelyre egyaránt tekintettek karhatalomként és egy nemzeti haderő kezdeményeként: ez lett az Arad megyei Csendőrség. Az elnevezés egyben óvatosságból is született, hogy ne keltse fel a románok és a szerbek figyelmét. Ez nem sikerült, mert a román hadsereg a kezdetektől fogva fenyegetésként tekintett a jelentésekben hol csendőrségnek, hol „fehér gárdának” nevezett erőre. A méretét is erősen túlbecsülték: egy 1919. április végi információs jelentés 400 főben adta meg a franciák által engedélyezett létszámot és 800-ban a valósat.⁶⁴

Paál Jób szerint Wolff Jenő kereskedő, később az aradi Union Sacrée tagja, társai segítségével fél óra alatt 150 ezer koronát gyűjtött össze a „haderő” részére, majd a következő napokban a város kereskedői, iparosai, földbirtokosai további 700 ezer koronát adtak össze. Az összegyűlt pénzt – vagy annak maradékát, mert román jelentések szerint napi 80 korona fizetést kaptak a csendőrség tagjai⁶⁵ – később az aradi kormány részére átadták.⁶⁶ Eckhardt Tibor úgy emlékezett, hogy egy nagyobb összeget, egy nap alatt kétfélmillió koronát sikerült összegyűjteni a célra, s mintegy kétszáz fős katonai egység jött létre. De Gondrecourt már korábban elrendelte, hogy az Aradon tartózkodó magyar tisztek viseljék rendfokozati jelzéseiket és oldalfegyvereiket,⁶⁷ ez az előírás minden bizonnyal az új fegyveres testület tagjaira is vonatkozott. A korábban hivatkozott román forrás szerint „a magyar tisztek az egyenruhájukon a magyar színeket viselik.”⁶⁸ Úgy véljük, ez talán a szegedi Nemzeti Hadsereg katonáinak zubbonyára és köpenyére varrt trikolor szalagdarab „előképe” lehetett. A csendőri erők létrehozásával az ellenforradalmárok célja az volt, hogy lépésről lépésre növeljék a mozgásterüket, először Arad térségében, majd a Marosra támaszkodva megteremtsék Szegeddel az összeköttetést, legvégül pedig az ország felszabadításában vegyenek részt.⁶⁹

E tekintetben végül csak az első lépésig jutottak el. 1919. április 20-án Saint-Laumer a szemléje után kiosztotta a lőszeret, majd a csendőrség tagjai az aradi MARTA-gyár (Magyar Automobil Rt.) teherautóin megindultak Battonya felé. Útközben egy puskalövés nélkül elfoglalták Tornya falut, majd a battonyai Vörös Őrséget is leküzdötték lőfegyverhasználat nélkül. Őrizetbe vették a községi direktóriumot – Varjassy megjegyzi: köztük volt a református lelkész –, majd „Battonya lakossága lelkesedéssel csatlakozott az új rezsimhez”, és nem mellékesen lefoglalták a battonyai Állampénztárban elhelyezett 300 ezer⁷⁰ koronát. Eckhardt szerint rosszabbul is elsülhetett volna az akció. A franciák által ígért őket követő és esetleges vészhelyzetben segítő két páncélgépkocsit nem látták, s csupa vaktöltényt osztottak ki a „csendőroknak”. Utólag Saint-Laumer ezt azzal magyarázta az őt kérdőre vonó magyaroknak, hogy a sötétségben összekeverték a csomagokat – a magyarázat nem győzte meg Eckhardtot.⁷¹ A korábban említett budapesti Lovászy-párti küldötteket is kihallgatáson fogadta de Gondrecourt április 18-án délután. Wagnerék beszámoltak arról, hogy a Székely Hadosztály parancsnokával milyen ellenforradalmi egyeztetéseket folytattak, míg a tábornok megkérdezte, hogy a román offenzíva befolyásolhatja-e Kratochvil Károlyt. A városkormányzó ekkor is kifejezte, hogy támogatna egy helyi magyar ellenforradalmi fegyveres erőt: megengedi a toborzást (4 csendőrszázad és tiszti zászlóalj), 6000 db fegyvert és azokhoz lőszert biztosít, ad szekereket a vonatcsapatok részére. Továbbá egy Aradon alakuló magyar ellenkormány ellen sincs kifogása.⁷² Kelemen saját kötetében külön lábjegyzetben jegyezte meg, hogy ilyen konkrét ígéreteket valójában nem tett de Gondrecourt,⁷³ s mi magunk is valószínűbbnek tartjuk, hogy a négy nappal korábbi találkozóhoz hasonló, általánosabb jellegű kijelentések hangzottak el. Wagner állította azt is, hogy április 23-án Fazakas Endre létrehozta az első tiszti zászlóaljat,⁷⁴ azonban erre vonatkozóan sem rendelkezünk más forrásból adatokkal. Ha megtörtént is ez, akkor sem érhetne el az alakulat létszáma egy zászlóalját.

1919. április 21-én azt javasolta Varjassy Saint-Laumer ötlete nyomán, hogy hozák létre az aradi Union Sacrée-t, azaz a Szent Egységet. Az Union Sacrée-t eredetileg 1914 nyarán hirdették meg, amelynek jegyében a francia baloldal és a kormány megállapodott a politikai küzdelmek és a sztrájkok felfüggesztéséről a világháború végéig. Aradon is az lett a cél, hogy felekezeten, politikai pártokon, társadalmi osztályokon túli összefogást hozzanak össze a kommunista rendszer ellen – a legfontosabb feladat ezért a szociáldemokrata munkásság megszólítása lett. A tárgyalásokat Zerkovitz Rudolf vezette, sikerrel: külön nyilatkozatot is kiadott arról a Munkástanács, hogy ők maguk bolsevikellenesek és tisztán szociáldemokraták.⁷⁵ A Délmagyarország 1919. április 25-i számában is beszámoltak minderről. Egy három nappal korábban, Aradról érkezett sürgöny alapján a következő volt a tíz

munkástanács tag által aláírt nyilatkozat szövege: „Mint az összes munkás szakszervezeteknek a képviselői, kijelentjük, hogy a rendnek vagyunk a hívei. Kárhozzátjuk a bolsevikiek által felidézett rendetlenségeket. Semmiféle közösséget a budapesti kormánnyal nem vállalunk.”⁷⁶

Április 25-én megalakult az aradi Union Sacrée,⁷⁷ bár a tekintetben némileg ellentmondásosak a források, hogy ez délelőtt vagy este történt meg.⁷⁸ A nagygyűlést a vármegye háza kistermében tartották, és részt vettek rajta az aradi Kormányzótanács tagjai, a Munkástanács, a katonatisztek, a helyi ügyvédi kamara, a megyei kereskedelmi és iparkamara, a vármegyei gazdasági egyesület, az áru- és értéktőzsde, az ipartestület, a kereskedelmi egyesület, a kaszinó, az aradi Lloyd Társulat, a GYOSZ (Gyáripárosok Országos Szövetsége), valamint más egyesületek, szervezetek képviselői (két-két fővel). Varjassy bejelentette, hogy egy jelentős cél megvalósítása érdekében gyűltek össze.⁷⁹ Azt szeretnék elérni, hogy „Aradról induljon ki egy országos jellegű politikai és katonai mozgalom, amely politikai és katonai téren döntő változást idézzen elő Magyarország életében és ennek elérése után egy oly kormányzat megalakulását készítse elő, amely a polgárság és munkásság egyesítésével az ország fejlődését és gazdasági termelőképességét biztosítsa.”⁸⁰ Varjassy kérte, hogy bízzanak meg valakit e mozgalom vezetésével. Saint-Laumer mint a „francia hadsereg hangja” szólalt fel, üdvözölte az összefogást, és azt kérte, hogy Arad mintapélda legyen arra, hogy miként kell a kommunisták ellen harcolni. Javasolta, hogy Varjassyt bízzák meg a mozgalom vezetésével.⁸¹

A polgárság nevében dr. Parecz Béla ügyvéd, a munkásság képviselőjében Gruber Imre szólalt fel. Utóbbi kijelentette, hogy az ő szemükben Kun Béla nem szervezett munkás, hanem a csőcselék része, s természetesen csatlakoznak a Szent Egységhez.⁸² A többi résztvevő is megértette a franciák üzenetét: egyhangúlag döntöttek arról, hogy az összes politikai párt és társadalmi csoport összefog, és megalakítják az Union Sacrée-t, amelynek az élére Varjassy Lajos kormánybiztos kerül.⁸³

Saint-Laumer bejelentette, hogy a gyűlésről táviratilag értesíti Belgrádot (de Lobit), Konstantinápolyt (Franchet d'Espèrey) és Párizst (francia kormány). Hozzátette, hogy Arad és Arad vármegye azon részein, ahol még nincsenek román csapatok, csendőrséget kell szervezni, „amely egy később megfelelő időpontban egy magyar nemzeti hadsereg magvát alkossa [sic!].”⁸⁴

E terület azonban fokozatosan csökkent, az április 16-i román támadás miatt hamarosan Arad egy francia (és magyar) szigetté vált a román tengerben. Április 27-én a franciák Varjassyn keresztül megüzenték, hogy a kialakult helyzet miatt a városból nem indulhat el a katonai akció. Azt javasolták, hogy a csendőrség erői hagyják el Aradot Szeged felé. Benedicty ezt kalandor megoldásnak találta, és azt ajánlotta, hogy egyelőre maradjanak helyben.⁸⁵

AZ ARADI KORMÁNY LÉTREJÖTTÉNEK ELŐZMÉNYEI – A TEMESVÁRI SZÁL

1919. április 27-én Pálosi Dénes, a Temesvári Városi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola tanára kopogtatott Márton Albert ügyvédnél, a Délvidéki Magyar Nemzeti Tanács (D. M. N. T.) végrehajtó bizottságának elnökénél. Hírt hozott: a franciák azt üzenték, hogy Belgrádból, a francia főparancsnokságról két küldött érkezik.⁸⁶

Mint korábban utaltunk rá, Temesvár sajátos helyzetben volt. Miután a gyakorlatilag halva született Róth Ottó-féle Bánáti (vagy Bánsági) Köztársaság története véget ért,⁸⁷ a szerbek és a franciák szállták meg a Bánságot, de megmaradt a magyar közigazgatás. 1918 decemberében kezdték meg a Délvidéki Magyar Nemzeti Tanács megszervezését, amely 1919. január végén alakult meg hivatalosan. A szervezet igyekezett a magyar érdekek mellett lobbizni a temesvári megszállóknál, többek között két tanár – egyikük az említett Pálosi – memorandumot készített Magyarország területi integritása mellett.⁸⁸

1919 februárjában a szerb megszállók újabb lépéssel próbáltak közelebb kerülni az „impérium átvételéhez”: Martin Filipon (dr. Filipon Márton) alibunári ügyvédet Temes és Krassó-Szörény megyék, Josef Reinhold Heegn (Heegn Reinhold) verseci mérnököt, pángermán politikai aktivistát Temesvár város főispánjává nevezték ki. Filipon azonban Heegnt – annak túlzott németbarátsága miatt – félreállította, s „de facto” kormánybiztosként működött Temesváron.⁸⁹ Mindezek természetesen kiváltották a D. M. N. T. válaszát, amely a magyar polgárság képviselőjeként egyszerre küzdött a szerbek és a város adminisztrációjában jelentős szerepet játszó magyar szocialisták ellen. Május 5-én megalakították a Temesvári Polgári Szövetséget (más forrásokban a Bánáti Polgári Szövetség, Polgári Tanács illetve a Polgárszövetség név is megjelenik) a vagyonosabb rétegek, főleg a háztulajdonosok képviselőire és nagyobb beleszólást követeltek a helyi közéletbe.⁹⁰

E robbanékony viszonyok között létező városba érkezett meg Bartha Ábel és Augner István, az említett két küldött egy francia főhadnagy kíséretében. Márton és Pálosi arról informálták, hogy a korábban elküldött memorandum okán fordulnak hozzájuk, és a kommunistákkal szemben egy ellenkormányt kívánnak szervezni – ehhez a francia támogatás már megvan. Márton Albert elfogadta a javaslatot, és megegyeztek abban, hogy Bartha és Augner megteremti az összeköttetést Szeged, Arad és Temesvár között.⁹¹ Ugyanezen a napon megérkezett Szegedről Temesvárra Gömbös Gyula küldötte, Isépy Aladár vezérkari őrnagy is, akinek hasonló célja volt, mint Bartháéknak: a három város ellenforradalmi erői közötti kapcsolatfelvétel. Isépy szintén egyeztetett Pálosival, majd maga is Aradra indult, ahol a vonaton megismerkedett Barthával és Augnerrel. A vezérkari tisztre – a Kelemennek átadott visszaemlékezései szerint – nem tett túl jó benyomást a két

küldött, kétkedve hallgatta, hogy a franciák József főherceget szeretnék uralkodónak, és hihetetlennek tartotta azt az állításukat is, hogy a Nagy-Magyarország megmarad, „s legfeljebb határkiigazításról lesz szó a románok javára.” Azonban a közös cél miatt együttműködött velük.⁹²

Aradon április 28-án Pálmai Lajos lakásán fogadták a három férfit a helyi és az itt összegyűlt ellenforradalmárok, ezzel megtörtént személyesen is a kapcsolatfelvétel a három város mozgalmi között. Isépy szerint Bartha azt tanácsolta, hogy „az összes politikai pártok és társadalmi egyesületek vezetőit” hívják össze, és mondassák ki velük a „szent egységet”. Ennek értelmében április 30-án este tíz és éjfél között megalakították az aradi Antibolsevista Comitét, és elnökének Varjassyt választották. Erről azonban sem Bartha, sem Varjassy nem tett említést a memoárjában, az ünnepség leírása pedig az aradi Union Sacrée április 25-i megalakításáról szóló tudósításokra emlékeztet. Az eseményről más forrás nem áll rendelkezésre: habár a vezérkari őrnagy azt állította, hogy a jegyzőkönyvből készítettek másolatot a szegedi ABC részére is, ezzel kapcsolatban Kelemen megjegyezte kötetében, hogy „[e]zt az iratot soha nem kaptam meg”.⁹³

A KORMÁNYALAKÍTÁS ELŐKÉSZÍTÉSE

„Mi szeretjük a lelkes, becsületes embereket, de felelőtlen egyénekekkel nem tárgyalhatunk. Alakítsanak kormányt, ha egy megfelelő kormány alakul, azt támogatni fogjuk!” – Paál Jób így „idézte” de Gondrecourt (a Budapestről újból Aradra érkezett) Gábor Ferenchez intézett szavait. A hírlapíró úgy tudta, előtte Párizssal egyeztetett a francia tábornok, de valószínűbb, hogy de Lobit-val tette. Szerinte először a banktisztviselővel közölte az ötletet, majd Saint-Laumer-en keresztül a prefektusnak is ugyanezt üzenté még aznap.⁹⁴ Varjassy viszont úgy emlékezett, hogy a kormányalakítás ötlete Bartha Ábeltől származott,⁹⁵ azaz valójában ez esetben is a francia Magyarországi Hadsereg parancsnokságát sejtethetjük az ötlet mögött. Isépy arról számolt be néhány évvel később, hogy április 29-én ment de Gondrecourt-hoz kihallgatásra Bartha és Augner.⁹⁶ Valószínűleg ekkor beszélt Bartha a kormányalakításról a tábornoknak, aki jóváhagyta azt egyetlen kikötéssel: a kabinet a megalakulása után költözzön Szegedre.⁹⁷

Bartha, Augner és Isépy május 2-án gépkocsival elhagyta Aradot. Másnap Gömbös próbált közvetíteni a már jó ideje Szegeden tartózkodó Wagner Károlyék és Bartháék között: sikertelenül, sőt a két belgrádi küldött megharagudott rá. Május 3-án Bartha Ábel és Augner István Temesváron egyeztetett a D. M. N. T. képviselőivel. Az előbbi a belügy-, az utóbbi a külügyminiszteri posztot szeretne volna magának. Márton Albert nem kívánt részt venni a kormány létrehozásában, de azt támogatta, hogy a D. M. N. T. képviseltesse magát. A következőkben

állapodtak meg: Pálosi Dénest közéleti miniszteri, Fülöpp Bélát kereskedelmi miniszteri, Korossy Györgyöt belügyi államtitkári, Tubán Tibort vallás- és közoktatásügyi államtitkári, Hemmen Jánost nemzetiségi miniszteri, Gemeinhardt Mártont nemzetiségi államtitkári posztra jelölik. Május 4-én reggel Bartháék újból Aradra utaztak.⁹⁸

Paál Jób szerint hivatalosan az Union Sacrée május 3-án este tartott ülésén vetették fel először a kormányalakítást. A hírlapíró kötetében az áll, hogy Ugron Gábor volt országgyűlési képviselőnek és Návay Lajos korábbi házelnöknek a nevei kerültek elő ekkor lehetséges miniszterelnök-jelöltként.⁹⁹ Varjassy úgy emlékezett, Návay Lajoshoz a franciák ragaszkodtak,¹⁰⁰ Kelemen Béla pedig úgy tudta, hogy ugyanazon napon, a temesvári megbeszélésen Márton Albert javasolta Návay személyét.¹⁰¹ Maga Bartha Ábel pedig – hűen önmagához és a memoárja többi részéhez – azt állította: ő mondta, hogy legyen a kormányfő az Országgyűlés egykori elnöke.¹⁰² Barabás Béla kötetében az olvasható, hogy már akkor került elő Návay neve, mikor minden későbbi miniszter és államtitkár Aradon volt – ez május 5-én reggel lehetett (volna), amennyiben jól emlékezett az idős politikus.¹⁰³

A legvalószínűbb, hogy a Kelemen Béla által leírt – talán (az 1920-as évek elején Szegeden lakó) Pálosi Dénes elmondására épülő – változat az igaz. Mindenestre a javaslattal az aradiak is egyetértettek május 4-én, és báró Solymossy Lajos, illetve Bartha Ábel azonnal Csanád megyébe indult Varjassy autójával. Kelemen Béla információi alapján Földeákon, Bartha Ábel emlékei szerint Makón értesültek arról, hogy Návayt elhurcolták a kommunisták.¹⁰⁴

Ekkor fordult a figyelem Károlyi Gyula volt főispán személye felé. Varjassy szerint felmerült, hogy ő maga vagy Barabás Béla legyen a miniszterelnök (az utóbbi ilyesmire nem emlékezett),¹⁰⁵ de a prefektus olyan kormányfőt akart, akit a bécsi ABC is elfogad: „[...]a tárgyalások fárasztó meddőségében unottan néztem ki a vármegyei irodám ablakán, s ott láttam elhaladni gr. Károlyi Gyulát. Hirtelesen visszafordulva odakiáltottam az értekezlet tagjainak: Uraim, megtaláltam az aradi ellenkormány elnökét, itt halad a megyeháza kapuja előtt mit sem sejtve gr. Károlyi Gyula! A megoldást mindenki jónak találta s azonnal felhívták az irodába az elnökjelöltet.”¹⁰⁶ – írta Varjassy Lajos. Paál Jób, akinek verziója teljesen elvethető, május 3. éjjelre tette a Návayért való utazást, e változatban Bartha kísérelte Eckhardt. „Éjfél után visszajön az autó. Eckhardt rohan be a terembe. Magánkívül kiáltja: – Návayt meggyilkolták a kommunisták!” – állította Paál, aki szerint ezután hajnali két órakor telefonon hívták fel Károlyit, miután őt „liberális embernek” ismerték. A földbirtokos telefonon igent mondott, az Union Sacrée ülését három órakor berekesztették, és másnap reggel már a birtokáról a városba érkező Károlyi elnökölt. Barabás Béla kevésbé filmforgatókönyvre emlékeztető változatát vázolta fel a kormányfő felkérésének. E leírás alapján Károlyi Gyula személyében

állapodtak meg, majd Mácsáról be akarták hívni, de mire elindult volna a futár, kiderült, hogy a gróf Aradon tartózkodik éppen. Kelemen Béla leírása Barabás verzióját erősíti meg, s nála szerepel egyedül pontos dátum: május 5-én reggel jött be a városba.¹⁰⁷

Aznap reggel érkeztek meg a temesváriak az értük küldött autóval. Korossy hosszas kapacitálás után csak úgy vállalta az államtitkári posztot, ha Návay lesz a kormányfő, az újaradi Hemmen János pedig semmit sem tudott „miniszterségről”, akkor győzték meg őt, hogy jöjjön velük. Kelemen szerint Bartha Ábel¹⁰⁸ azzal a hírrel fogadta őket Aradon, hogy a volt házelnököt sajnálatos módon elvitték a kommunisták, de Károlyi Gyula vállalta a miniszterelnökséget – csak erről egyedül maga a gróf nem tudott.¹⁰⁹

A források egységesek a tekintetben, hogy gróf Károlyi Gyula csak hosszas gondolkodás után vállalta a miniszterelnökséget.¹¹⁰ Május 5-én egyeztetett Kintzig Jánossal, Pálmai Lajossal, Bársony Elemérrel, Varjassy Lajossal és Saint-Laumer századossal, míg végül – főleg az utóbbi háromnak – sikerült őt meggyőzni, és aznap éjjel – valamivel éjfél után¹¹¹ – vállalta a miniszterelnökséget. El kellett fogadnia azt is, hogy kész miniszteri listát kapott, a kabinet összetételébe már nem szólhatott bele.¹¹²

A KABINET TAGJAIRÓL

A hamarosan megalakuló kormány tagjai¹¹³ a következő személyek lettek: gróf Károlyi Gyula miniszterelnök, dr. Barabás Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter, Bársony Elemér népjóléti miniszter, Bartha Ábel¹¹⁴ belügyminiszter, báró Bornemissza Gyula¹¹⁵ külügyminiszter, dr. Fülöpp Béla¹¹⁶ közlekedésügyi miniszter, dr. Hemmen János nemzetiségi miniszter, Kintzig János¹¹⁷ földművelésügyi miniszter, dr. Pálmai Lajos¹¹⁸ igazságügyi miniszter, Pálosi Dénes¹¹⁹ közlekedési miniszter, báró Solymossy Lajos¹²⁰ pénzügyminiszter, kisjolsvai Szabó Zoltán¹²¹ hadügyminiszter, dr. Varjassy Lajos¹²² kereskedelemügyi miniszter.¹²³

Fennmaradt Svájc bécsi követének, Ch. D. Bourcart-nak 1919. május 28-án készített jelentése a miniszterekről, amelynek fordítását Gyarmati Enikő közölte.¹²⁴ A szerző informátora, esetleg informátorai jól ismerték a magyar belpolitikát. A miniszterelnök esetében Bourcart a családi háttérrel bemutatva: Károlyi Gyula rokona volt az évtized két legismertebb miniszterelnökének: Tisza Istvánnak anyai, Károlyi Mihálynak apai ágon volt unokatestvére. A század első évtizedében, az ellenzéki koalíció győzelme után Arad vármegye főispánja volt, majd a Wekerle-kormány bukása után lemondott a tisztségről. „Alapvetően soha nem mutatott sok politikai becsvágyat, jelenleg is nehezen volt elérhető nála, hogy politikai szerepet töltsön be” – írták a kormányfőről a jelentésben.¹²⁵

Barabás Bélát jó szónokként, a Parlament aktív szereplőjeként jellemezték: „Nem európai formátumú férfi, de a magyar vidéken népszerű a nép körében.”¹²⁶ Borne-missza Gyulával kapcsolatban kiemelte hosszú diplomáciai karrierjét, szolgálati helyeit Pittsburgh-tól Bukarestig. Nyugodt embernek mutatta be, „akitől távol állnak az extravagáns politikai eszmék”. Úgy tudta, hogy a térség jövőjével kapcsolatban az utódállamok közötti szorosabb gazdasági föderációjában gondolkodott¹²⁷ – ez igaz is volt.¹²⁸

Bársony Elemérről azt hallotta, hogy a Lovászy-párt titkára volt, aki már az év elejétől mozgósítani próbálta a polgárságot a „radikális szocialisták ellen”. Két testvére professzor és író, de ő maga „teljesen ismeretlen”. „Bartha Ábel belügy-miniszter állítólag katonatiszt, unokaöccse rövid ideig Károlyi alatt volt háborús miniszter” – olvasható róla.¹²⁹ Habár a minisztertanács ülésein használta a nagyborosnyói előnevet,¹³⁰ amely a korábbi honvédelmi miniszter, Bartha Albert nemesi előneve volt, maga az állítólagos „rokon” már 1919-ben tagadta, hogy bármi köze lenne „egy Bartha Ábel nevű politikai akarnok”-hoz.¹³¹

A másik franciákhoz köthető minisztert, Varjassy Lajost is részletesen, fontosságának megfelelően mutatta be, bár első szavával is elég pontosan jellemezte őt: konjunktúrapolitikus. Később hozzátette: „Intelligens, okos, becsvágyó és gátlástalan”. Volt Tisza István híve, majd 1918 őszén hirtelen (Jászi-féle) radikális lett, s az események alakulásával párhuzamosan egyre inkább balra tolódott a szociáldemokraták felé. A jelentésben az áll, hogy végül az aradi szovjet elnöke lett, azonban e tisztségről lemondott, s a francia okkupáció veszélye miatt bejelentette, hogy minden kapcsolatot megszakít a Tanácsköztársasággal.¹³² Míg a többi kijelentést több más forrás megerősíti, a legutolsó tekintetében ellentmondó visszaemlékezések maradtak fenn. Varjassy memoárjában az olvasható, hogy maga beszélte le de Gondrecourt-t arról, hogy megengedje a tanácsrendszer működését. A munkásság nem kért a „rendszerváltásból”, csupán azt akarták, hogy ő maradjon kormánybiztos. Kelemen Béla forrásai alapján viszont Varjassy kétségbeesve rohant a franciákhoz március 21-én este, mert nem tudta, hogy mit tegyen. De Gondrecourt detektívjeinek köszönhetően tisztában volt vele, hogy mi várható – három nap múlva létrehozzák az aradi kommunista direktóriumot –, ezért megtette a szükséges intézkedéseket.¹³³ Eckhardt Tibor szerint a Tanácsköztársaság kikiáltása után Varjassy telefonon, majd futárok útján tartotta fenn a kapcsolatot Kun Bélával. Erre válaszul vágta el a telefonkapcsolatokat de Gondrecourt. „Ezzel Varjassy francia orientációja befejezett ténnyé vált.”¹³⁴

A Tisza István Munkapártjához köthető politikusok közül báró Solymossy Lajost kitűnő mezőgazdászként írta le, aki azonban „soha nem volt különösen kiemelkedő”. Kintzig Jánost gazdag helyi polgárként, korábbi aradi polgármesterként (valójában főispán volt) mutatta be. Pálmai Lajossal kapcsolatban azt emelte

ki, hogy aradi jegyző, képviselő és az egyedüli zsidó a kormányban. Mindhármuk esetében megjegyezte, hogy (politikailag) nem kiemelkedő személyek.¹³⁵

Hemmen Jánosról azt tudta meg, hogy fiatal aradi (helyesen: újaradi) ügyvéd és csak szülővárosában ismerik, „Szabó ezredes, a háborús miniszter” (valójában vezérőrnagy)¹³⁶ pedig már a háború kitörése előtt nyugállományba vonult, de utána újból katonai szolgálatot vállalt, „úgy tűnik, azonban a fronton nem volt”.¹³⁷ Ez utóbbi állítás téves volt, sőt Szabót többször kitüntették harctéren szerzett érdemeiért.¹³⁸

Fülöpp Béla a követ szerint az Apponyi-párt korábbi tagja, volt parlamenti képviselő, „egészen jelentéktelen”, akit csupán azért vettek be a kabinetbe, hogy abban ne csak aradi legyen. Pálosi Dénest egy kereskedelmi főiskola (valójában közép fokú intézmény) oktatójaként mutatta be, aki az országban gyakorlatilag ismeretlen.¹³⁹

Több államtitkár is részt vett a kabinet munkájában, de velük már a svájciak nem foglalkoztak. A legjelentősebb karriert közülük Eckhardt Tibor¹⁴⁰ miniszterelnökségi államtitkár futotta be, aki Aradon a jegyzőkönyveket vezette.¹⁴¹ Szegeden, az új Károlyi-kormányban maradt ugyanez a feladata, de már mint a miniszterelnökség elnöki osztályának vezetője végezte azt, s egyben a sajtóügyekért is felelt.¹⁴² Tubán Tibor temesvári piarista szerzetes-tanár Barabás Béla államtitkáráként, majd a szegedi kormányok idején miniszteri tanácsosként működött.¹⁴³ A Bartha Ábellel együtt érkező dr. Augner István külügyi államtitkár és meghatalmazott miniszter lett,¹⁴⁴ a Belügyminisztérium államtitkáráként a korábbi Temes megyei és temesvári főispán, Korossy György¹⁴⁵ szolgált.¹⁴⁶ Saárossy-Kapeller Oszkár francia összekötő tiszt új szerepkörben, mint kereskedelemügyi államtitkár jelent meg a kabinetben.¹⁴⁷ Hemmen nemzetiségi miniszter államtitkára a szintén sváb származású, de temesvári Gemeinhardt Márton építész lett, aki ennek ellenére a két-két temesvári miniszter és államtitkárhoz hasonlóan a Délvidéki Magyar Nemzeti Tanács tagja volt.¹⁴⁸

KÉRDÉSEK ÉS ALTERNATÍVÁK AZ ARADI KORMÁNY MEGALAKULÁSÁRÓL

A kormányt már a korabeli források is különböző elnevezésekkel illették. Hívták aradi magyar kormánynak,¹⁴⁹ aradi nemzeti kormánynak,¹⁵⁰ aradi ellenforradalmi kormánynak¹⁵¹ ... a kommunisták pedig operettkormánynak.¹⁵² Önelnevezés tekintetében támpont az a körpecsét (bélyegző), amelyet nemcsak Barabás Béla említett meg visszaemlékezésében,¹⁵³ hanem a kormány működésének egyik utolsó momentumát megörökítő dokumentumon is megtalálható. A báró Solymossy Lajosnak írt miniszterelnöki köszönőlevél végén ugyanis „MAGYAR MINISZTERIUM” feliratú pecsételés található.¹⁵⁴ A már akkor is némileg archaikusnak

tekinthető szóhasználat arra utal, hogy önmagára a kabinet az 1848-as első felelős magyar minisztérium utódjaként tekintett.

Az aradi Magyar Minisztérium a legtöbb magyar történeti munka¹⁵⁵ szerint – valószínűleg az e napra datált, később ismertetendő proklamáció alapján – 1919. május 5-én alakult meg, de álláspontunk az, hogy ez valójában május 6-án történt meg. Ez utóbbi gondolatot erősítik meg mind egyes magyar,¹⁵⁶ mind egyes francia levéltári források.¹⁵⁷

Bonyolítja a válasz megadását, hogy május 5-ei datálású kétnyelvű (francia és magyar) igazolványok is fennmaradtak, amelyek igazolják, hogy egy-egy személy az igazságügyi miniszter, illetve a földművelésügyi miniszter mellett teljesít szolgálatot. Azonban az összes fennmaradt igazolvány, amelyek között van május 6-ai és május 8-ai datálású is, 12/1919 iktatószámmal¹⁵⁸ rendelkezik, azaz valószínűleg 1919. május 8-án, esetleg 9-én lettek kiállítva. Nem derül ki a dokumentumokból, hogy másolatok, másodpéldányok volnának, vagy egyszerűen ismeretlen okból korábbi dátumot írtak rájuk.¹⁵⁹ Ha az előbbi, az is csak azt erősíti meg, hogy a miniszteri munkatársak felkérését már a kabinet végleges megalakulása előtt megkezdték – a május 5-ei dátumú igazolványok mindegyike egy-egy szakminiszter beosztottjának lett kiállítva.¹⁶⁰

A kortársak és a visszaemlékező egykori miniszterek sem könnyítették meg a „tájékozódást”. Varjassy Lajos¹⁶¹ és Barabás Béla¹⁶² nem írt visszaemlékezéseiben arról, hogy pontosan mikor alakult meg a kabinet, míg a – tegyük hozzá – sok helyen pontatlan Paál Jób szerint május 5-én délelőtt 10 órakor kezdődött az „első formális minisztertanács” a vármegyeházán. „Tudósítása” ugyan egyes elemeiben eltér mások visszaemlékezéseitől,¹⁶³ de azokkal, valamint a május 6-i minisztertanács jegyzőkönyvével összevetve, valószínűsíthető, hogy a következő napi ülésre vonatkozik a leírása.

Bartha Ábel mindegyiküktől eltérően állt a kérdéshez: azt állította, május 5-én este 6 órakor alakult meg a kabinet francia hozzájárulással, viszont miniszterelnök nélkül. Ezt követően ment el társaival Návayért Földeákra, de már csak halálhírért tudta hozni. Távollétében az aradiak már meggyőzték gróf Károlyi Gyulát, aki két nap gondolkodási idő után igent mondott. Végül Bartha szintén 5-ére teszi a proklamáció kibocsátását. Visszaemlékezése többször nemcsak az idővel, hanem a valós tényekkel is ütközik,¹⁶⁴ de nézőpontjának vizsgálata megkerülhetetlen: a kormány az első üléssel és az eskütelletel vagy a névsor franciák általi jóváhagyásával alakult meg? Válaszunk az, hogy gyakorlatilag az utóbbi a lényeges, de formálisan inkább az előbbivel fejeződik be egy kabinet megalakulása, ezért az aradi kabinet létrejöttét helyesebb május 6-ára tenni.

Szintén fontos momentum, hogy – miként korábban utaltunk rá – valamivel éjfél után, tehát már május 6-án vállalta a miniszterelnökséget Károlyi Gyula.

Kelemen úgy értelmezi, hogy ezzel megalakult a kormány, de az eskütételről nem ír.¹⁶⁵ A jegyzőkönyvben az áll, hogy 1919. május 6-án délelőtt 11 órakor tartották a legelső kabinetülést a vármegyeházán, ezen minden miniszter részt vett. Az eskütételre vonatkozó kérdést egyértelműen tisztázni képes miniszteri eskük nem maradtak fent, utalás sincs rájuk a jegyzőkönyvben, ahogy más eskütételre sem.¹⁶⁶ Barabás Béla emlékei szerint Károlyi Gyula a kabinet tagjai előtt tette le az esküt, majd a saját esküjüket az ő kezébe tették le a miniszterek az első minisztertanácsi ülésen.¹⁶⁷ Paál Jób ezen kívül arról számolt be, hogy Eckhardt Tibor olvasta fel a szövegét.¹⁶⁸

Fennmaradt viszont a jegyzőkönyvvel együtt egy átalakított dokumentum, amely alapján a korábbi, népköztársasági „A) minta. Tisztviselők és kezelők részére készített” esküokmányt dolgozták át. A következőkben aláhúzással a kézzel írott utólagos kiegészítéseket, áthúzással a kihúzott részeket jelöljük: „»Én esküszöm az élő Istenre, hogy a Magyar Népköztársasághoz Országához és ennek alkotmányához hű leszek, a törvényeket és a törvényes szokásokat, ~~rendeleteket, utasításokat és szabályokat~~ megtartom, hivatali előjáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm, a hivatalommal járó kötelességeket részrehajlatlanul, lelkiismeretes pontossággal és legjobb tehetségem szerint teljesítem. Isten engem úgy segéljen!«” – Eckhardt Tibor miniszterelnökségi államtitkár, Augner István külügyi államtitkár, meghatalmazott miniszter és Worasicky Olivér külügyi megbízott tette le a fenti szövegű esküt a miniszterelnöknek.¹⁶⁹ Érdekes azonban, hogy a másnap elhangzott államtitkári és miniszteri fogalmazói eskük szövegében csak a Magyar Népköztársaság szót cserélték Magyarországra, minden más változatlan maradt.¹⁷⁰

A PROKLAMÁCIÓ

A május 6-i jegyzőkönyvben az áll, hogy a szerkesztőbizottság nevében Eckhardt mutatta be „A magyar nemzethez” intézett kiáltvány szövegét. A proklamációt a hozzászólások után a minisztertanács egyhangúlag elfogadta, és döntött annak kibocsátásáról¹⁷¹ – azaz a szövegén nem változtatott. Ennek megfelelően elvethetőek Paál Jób és Barabás Béla azon állításai, amelyek alapján a proklamáció megszövegezése az első ülésen történt.¹⁷² A korábban említett szerkesztőbizottság – Varjassy Lajos emlékiratai szerint – személyéből és Eckhardt Tiborból állt, ők készítették el a kiáltványt.¹⁷³

„A magyar nemzethez” címzett proklamáció szerzői hangsúlyozták, hogy a kommunista vezetők és pártjuk „anarchiát, pusztulást és felfordulást” hoztak Magyarországra: „Ezeréves történelmünk legválságosabb napjait éljük.” Senki nem vállalta, hogy e katasztrofális helyzetből kivezesse az országot, ezért ők, akik „a megszálló csapatok támogatásával rendben és nyugalomban” élnek, vállalják, hogy

kezdeményezik „a rend és jog uralmának helyreállítását”. E célból „1919. május hó 5-én [...] megalakítottuk Aradon a rend pártjában szent egységgé tömörült összes magyar politikai pártok kormányát”. Hangsúlyozták, hogy „az alkotmányosság követelményeinek megfelelő magyar kormány” megalakulásáig működésük „csak ideiglenes, rendcsináló és előkészítő feladatok teljesítésére szorítkozik”. Céljuk a „bolsevizmus letörése” (1. pont), a szomszédos országokkal és az „antant összes államaival való baráti jó viszony előkészítése” (2. pont), „a kommunisták által elárult nemzeti gondolat érvényre emelése” (3. pont), a törvényesség, a jogállamiság és a végrehajtó hatalom „a művelt nyugati demokráciák szellemének megfelelő kezelése”, helyreállítása (4. pont). „Kelt Aradon, 1919. május hó 5-én.”¹⁷⁴

Paál Jóbtól tudjuk, hogy a szavazást követően Teller Kálmán aradi szerkesztő „rohan a proklamáció szövegével a nyomdába.”¹⁷⁵ E kinyomtatott plakátokból, esetleg szórólapokból – a későbbi szegedi kormány kiáltványaival ellentétben – tudomásunk szerint nem került elő még egy példány sem – a korabeli román megszállás alatti magyar sajtóból,¹⁷⁶ valamint Bartha Ábel 1920-as, Kelemen Béla 1923-as, végül Barabás Béla 1929-es közléséből ismerjük a szövegét.¹⁷⁷

Az öt szövegváltozatot áttekintve – Keleti Ujság, 1919. május 17.; Csiki Lapok, 1919. május 18., valamint a három memoár – csak kisebb eltéréseket figyelhetünk meg. Ilyen az, hogy a harmadik bekezdés legelején „E kötelességérzettől” szerepel az újságokban, Barthánál ebből „E kötelesség érzetéből” lett, majd – a valószínűleg a volt aradi belügyminiszter kötetéből dolgozó – Kelemen Béla felismerte, hogy ez utóbbi nyelvi szempontból helytelen, így megjelent egy újabb szövegvariáns: „E kötelesség érzetétől”.¹⁷⁸ Ezek a szöveg tartalmi részét nem érintik – leszámítva a román cenzúra csiki működését, ahol az ottani cenzor nem szeretne volna, ha a székelyek tudnak arról, hogy a harmadik pont szerint az aradi kormány a „nemzeti gondolat érvényre emelése” céljából is küzd.¹⁷⁹ A keltezést és az aláírókat csak a visszaemlékezők közlik. A tizenháromból három miniszter neve – Pálosi, Fülöppé és Varjassy – helytelenül szerepel Barthánál és Kelemennél. Ez utóbbi hiba meglepő, hiszen furcsa lett volna, ha a kiáltvány egyik megfogalmazója, a kereskedelemügyi miniszter a saját nevét nem tudta volna helyesen leírni. Barabás Bélánál négy politikus neve szerepel hibásan, a két temesvárié, továbbá Bornemisszáé és Pálmaié – miközben Varjassy nevét helyesen írja.¹⁸⁰ Szintén pontosan szerepel a kereskedelemügyi miniszter neve a következő bekezdésben elemzett francia fordításokban, ahogy Bornemisszáé és Pálmaié, viszont a „temesvári uraké” nem. Eltérés még, hogy az idegen nyelvű változatok végén a miniszterek mellett az államtitkárok nevei is megtalálhatóak.¹⁸¹

Kérdésként merülhet fel, hogy de Gondrecourt és Saint-Laumer részt vett-e a kiáltvány üzenetének alakításában. Habár a proklamáció szövegének francia fordítása három változatban is megmaradt a Miniszterelnökség levéltári anyagában,

azokból nem derül ki, hogy a megszállók befolyást gyakoroltak-e annak megszövegezésére. A fordításokat nyelvi szempontból megvizsgálva¹⁸² és időrendi sorrendbe helyezve az állapítható meg, hogy az első változatot feltételezhetően egy magyar személy készítette a proklamáció jóváhagyott, magyar nyelvű szövegéből,¹⁸³ amelynek részben helyesírási, részben nem megfelelő szóhasználatból eredő tévedéseit egy újabb verzióban kijavította egy franciául jobban beszélő korrektor.¹⁸⁴ A legutolsó változat valószínűleg egy francia anyanyelvű, a nyelvet választékosan beszélő ember kezének nyomait viseli, aki ugyan látszólag jelentősebb módosításokat hajtott végre a második szövegben, de ez elsősorban azt szolgálta, hogy a francia fordítás ne szó szerint, hanem tartalmában legyen hű az eredeti magyar nyelvű kiáltványhoz.¹⁸⁵

A proklamáció tehát négy magyar (a két vizsgált lapban a szöveg azonos) és három francia változatban maradt fenn. Az előbbieket a szöveg tekintetében gyakorlatilag megegyeznek, csupán a miniszterek neveit írták eltérően a memoárookban – azonban az, hogy Varjassy Lajos aláírása (gévelt formában) két magyar visszaemlékezésben is hibásan szerepel, egyáltalán nem zárja ki, hogy Eckhardttal ők ketten készítették a kiáltványt, illetve a makói születésű államtitkár szerkesztőbizottsági tagságát az 1919. május 6-ai minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve is megerősíti.¹⁸⁶ Ha a dokumentumok keletkezését nézzük, akkor legkorábbiak a francia fordítások, de azok is már a végleges, elfogadott magyar szöveg fordításai, így a szöveg létrejötté – és ennek esetleges francia befolyásolása – tekintetében információt nem hozhatnak. Megállapítható, hogy a pontok összeállítói a kiáltvány május 5-ei közlését tervezték, és egyben a kabinet megalakulásával is e napon számoltak. A vizsgált minisztertanácsi ülésen készített jegyzőkönyv alapján viszont csak másnap fogadták el a dokumentumot,¹⁸⁷ és – az egyetlen ezt megemlítő kortárs, Paál Jób szerint – ezután vitték nyomdába a kéziratot¹⁸⁸ a dátum módosítása nélkül.

DÖNTÉS A SZEGEDRE KÖLTÖZÉSRŐL ÉS A BÉCSI TÁRGYALÁSOK EREDMÉNYEI

Mind Paál, mind Varjassy leírja, hogy az első minisztertanácsi ülésen döntöttek a kormány Szegedre költözéséről,¹⁸⁹ de ennek a jegyzőkönyvben nincs nyoma. Mindenesetre valószínűsíthető, hogy korán megszületett az erre vonatkozó döntés, mert május 7-én már tudott Belgrádban e szándékról de Lobit, sőt azt írta Franchet d'Espèrey-nek, hogy még aznap költözni fog a kabinet.¹⁹⁰ Szintén csak francia levéltári forrásból ismert, hogy megegyeztek arról: a kabinet „semmilyen elhatározó lépést” nem tesz, amíg a bécsi ABC Aradra vagy a kormány új székhelyére, Szegedre meg nem érkezik.¹⁹¹

Barabás Béla azt állította, hogy ekkor döntöttek az államformáról, a királyság mellett tették le voksukat.¹⁹² Megerősíti Barabást egy román forrás is: 1919. május

13-án Iuliu Maniu arról számolt be egy levelében, hogy a nagyszebeni román Kormányzótanács tagja és aradi kiküldötte, dr. Ioan Suciu a következőt jelentette neki: „A Károlyi Gyula-kormány nem tagadja, hogy nem ért egyet a magyar köztársasági irányzattal, és a királyság helyreállítását célozza meg Magyarországon, amely tehát maradni fog, Habsburg József főherceggel mint királlyal az élén”. Az információ Varjassy Lajostól származott, aki mindezt nem magánbeszélgetés keretében osztotta meg, hanem az aradi kormány nevében, hivatalosan nyilatkozta a román félnek.¹⁹³ Ahogy korábban írtuk, a Magyar Népköztársaság formulát viszont nem Magyar Királyságra, hanem Magyarországra cserélték az esküben. Ez utalhatott arra, hogy elutasítják az 1919. március 21. előtti berendezkedést, de arra is, hogy államforma ügyében (legalábbis nyilvánosan) nem kívántak állást foglalni, a döntést későbbre halasztották.

A kereskedelemügyi miniszter visszaemlékezése szerint szintén május 6-án határozott a minisztertanács báró Bornemissza Gyula Belgrádba, majd Bécsbe küldéséről, aki még aznap el is indult.¹⁹⁴ Feladataként meghatározták, hogy jelentse be a kormány megalakulását a szerb fővárosban, valamint kezdje meg ott a tárgyalásokat a nemzeti kabinet nevében,¹⁹⁵ illetve érje el az aradi kormány elismertetését és egyben kérjen pénzügyi segítséget a bécsi Antibolsevista Comitétól.¹⁹⁶

Bornemissza járt Belgrádban és Bécsben is.¹⁹⁷ A szerb fővárosban tárgyalta a franciákkal, de nem hivatalos minőségben, a megbeszéléseket viszont eredményesnek ítélte meg.¹⁹⁸ Az osztrák sajtó tudósításai szerint Bécsben találkozott ifj. gróf Andrássy Gyulával, aki támogatásáról biztosította a magyar ellenforradalom ügyét.¹⁹⁹ Nemcsak a volt közös külügyminiszter tett így. Mikor Bornemissza azt javasolta, hogy a bécsi ABC tagjai közül minél többen települjenek át Szegedre, és vegyék át az ellenforradalmi akció vezetését, vagy akár alakítsanak maguk kabinetet (ez esetben Károlyi Gyula és minisztertársai lemondanak), azt Bethlen István visszautasította 1919. május 14-én, sőt annak támogatására szólított fel.²⁰⁰ „A magyar politikai pártok alulírott tagjai felhívnak [...] minden magyar honpolgárt, hogy az Aradon megalakult kormánnyal szemben bizalommal viseltessék és hogy azt mindaddig támogassa, amíg egy, az országos pártok bizalmára támaszkodó alkotmányos kormány létrehozatala lehetővé nem válik, amelyet később – a nemzetnek általános szavazati jog alapján való megkérdézése után – egy, az alkotmányozó nemzetgyűlésen képviselt, az egész nép akaratan alapuló végleges kormány fog felváltani.” Tehát az aláírók, összesen tizenhárom fő – Andrássy mellett Bethlen István, Gratz Gusztáv, Sigray Antal, Teleki Pál és mások a bécsi Antibolsevista Comitéből –²⁰¹ 1919. május 15-én kijelentették, hogy egyetértenek a proklamációval a korábbi pártállástól függetlenül, és fenntartás nélkül támogatják a kabinetet.²⁰² A jelentősebb személyek közül egyedül Batthyány Tivadar maradt ki, aki állítólag maga aspirált Károlyi Gyula helyére,²⁰³ míg Gratz Gusztávnak arra hivatkozott, hogy azt gondolja,

az aradi kabinet royalista (legitimista), és elutasítja a Károlyi-féle népköztársaság vívmányait.²⁰⁴ Batthyány a memoárjában is megismételte az akkor elmondottakat, valamint hozzátette, hogy nemcsak az aradi proklamációval volt gondja, amelyben szerinte nem vettek tudomást a monarchia felbomlásáról, hanem a kormány összetételével is. Úgy látta, nem vállalhatják a felelősséget előre egy olyan kabinet tetteiért, amelyben több ismeretlen személy is helyet foglal.²⁰⁵ A harmadik Wekerle Sándor- és a Károlyi Mihály-kormány minisztere szerint utólag beigazolódtak aggodalmai, és utalt arra, hogy volt olyan tagja²⁰⁶ az aradi kabinetnek, aki később bíróság elé került.²⁰⁷

Feltételezhetően zajlottak egyeztetések a bankgassei puccs során a Tanácsköztársaság magyar követségéről szerzett 140 millió koronáról is, amelynek csak egy része állt rendelkezésre. Bornemissza május végén azt mondta Kelemen Bélának Szegeden, hogy a bécsi Antibolsevista Comité mintegy 90 millió koronát a rendelkezésükre tud bocsátani, illetve állítólag intézkedett, hogy 70 millió koronát egy belgrádi francia tiszt hozzon el az osztrák fővárosból.²⁰⁸ Végül az összegnek csak egy töredéke, 3 millió korona jutott el a dél-alföldi városba Teleki Pálon keresztül,²⁰⁹ de az előbbiektől függetlenül. Még május közepén döntöttek arról, hogy Teleki fog csatlakozni a bécsi ABC képviselőjeként az aradi (szegedi) kormányhoz.²¹⁰ A földrajztudós-politikus azonban csak június 2-án érkezett meg, így az újabb Károlyi-kabinetben kaphatott szerepet.²¹¹

A (volt) császárvárosból elutazása előtt hosszabb interjút adott a Neue Freie Pressnek Bornemissza. Habár megemlítette, hogy Aradon alakult meg a kormány, de már nem oda, hanem Szegedre²¹² kívánt visszamenni. Elmondta, hogy utazásának célja az volt, hogy kapcsolatot teremtsen a délszláv államba, Ausztriába, csehszlovák területre menekült magyar politikusokkal. Ez sikerült, úgy vélte, a vezető személyek minden pártban támogatják a szegedi kormány²¹³ törekvéseit. Azt állította, hogy nem az antant kezdeményezésére jött létre a kabinet, a győztesek nem is támogatják őket, sőt Magyarország belügyének tekintik „az anarchia és a rend elemei” között zajló küzdelmet. A hivatalos elismerés hiányát nem tartotta problémának, mert más kormányokat sem ismertek még el a monarchia utódállamainak területén. Úgy látta, ha a Károlyi Gyula-kabinetnek sikerül ténylegesen hatalmat gyakorolni Magyarország egy részén, akkor már „de facto” létező kormánynak fogják azt tekinteni.²¹⁴ Valószínűleg abból fakadt-e remény, hogy Henri Allizé bécsi francia követ is ugyanerre tett utalást Gratz Gusztávnak, és megígérte, hogy ha ez bekövetkezik, akkor közbenjár az aradi kabinet de facto elismerése érdekében Párizsban.²¹⁵

Bornemissza arról is nyilatkozott, hogy szerinte a Tanácsköztársaság hamarosan összeomlik a belső nehézségei következtében. Az aradi proklamáció második pontja alapján hangsúlyozta, hogy a szomszédos államokkal baráti kapcsolatokat

kívánnak ápolni. Különösen igaz ez Német-Ausztriára, amely (akkor még) nem lépett fel Magyarországgal szemben területi követelésekkel. Már egy lecsökkent területű, elsősorban mezőgazdasági területekből álló Magyarországgal számolt, amely tud élelmiszer-felesleget termelni, és ennek köszönhetően az iparosodott Ausztriával jó gazdasági együttműködést alakíthatna ki.²¹⁶ Az interjúból egyedül ez utóbbit szemlélte a Népszava. A cikk szerzője gúnyosan megjegyezte, hogy „a területi integritás jelszavával szédelő hazaffyak egyik reménysége, szemhunyorítás nélkül belenyugszik a »megkisebbitett« Magyarországba”. Szerinte a politikus Német-Ausztria gyarmatává tenné az országot, de ebbe az ország proletariátusa nem nyugodna bele: „Az ország elűzött urai bizonyára epedve várják Bornemissza »külügyminiszter« urat és társait; az ország ipari és földműves-szegényei azonban a bécsi nyilatkozatra nem felelhetnek mást, mint hogy fogcsikorgatva és puskájukat még szorosabbra fogva kiáltják oda a fehéreknek: csak a mi testünkön keresztül!”²¹⁷

A KORMÁNY TOVÁBBI ARADI „MŰKÖDÉSE”

A külügyminiszter küldetésére vonatkozóan azonban nem találtunk utalást az első minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvében. Szintúgy arra sem, hogy itt mondta volna ki Károlyi Gyula javaslatára minden miniszter, hogy a kabinet összes tagja a saját költségeit maga fedezi, továbbá működésük csak ideiglenes és addig tart, amíg eljutnak a magyar fővárosba, vagy alkalmasabb személyeknek át tudják adni tisztségüket – igaz, az előbbieket következtek már magából a kiáltvány szövegéből.²¹⁸

A kormány ugyan csak néhány napot működött Aradon, de ez idő alatt igyekeztek megteremteni a szükséges pénzügyi alapokat. Solymossy pénzügyminiszter berendelte szolgáltatételre az aradi pénzügyigazgatóság megbízott vezetőjét, Berzsény Béla helyettes pénzügyigazgatót, akinek javaslatára Csernátorny Jenőt²¹⁹ és Oláh Albertet beosztotta tárcájának elnöki osztályára.²²⁰ A létrejövő központi állampénztárnak Oláh lett a pénztárnoka és Csernátorny az ellenőre.²²¹ Összesen 794 ezer korona állt rendelkezésükre, ebből a magyarpécskai adóhivataltól származott 54 070 korona és 58 fillér, az araditól²²² mintegy 440 ezer korona, emellett 300 ezer koronát „zsákmányolt” az Arad Megyei Csendőrség Battonyán.²²³

Az adóbeszedésről egyedül Bartha Ábel tett említést: a kormány mintegy 150 ezer koronát gyűjtött össze a világháború után a helyi gazdáknak kiadott, de addig ki nem fizetett kincstári lovak vételára után, ebben bányavölgyi Éber Viktor nyugállományú huszárezredes segítette a kabinetet²²⁴ – ez a bevétel valószínűleg az aradi 440 ezer korona része lett.

Az előbb említett, „hivatalos kasszán” felül még önkéntes adományok is rendelkezésre álltak. Ez Kelemen Béla szerint másfél millió koronát tett ki, és mintegy felét elvitte Szegedre is Solymossy pénzügyminiszter. Azonban később ezt a pénzt

nem volt hajlandó átadni a P. Ábrahám-kormánynak, hanem utóbb inkább visszajuttatta az adományozóknak.²²⁵ Sz. Szigethy nem tartotta kizárhatónak, hogy a teljes összeg nem is állt rendelkezésre, egy részét csupán felajánlották, de nem fizették be.²²⁶ Magunk is egyetértünk e feltételezéssel, s valószínűnek tartjuk, hogy a ténylegesen biztosított összeg megegyezett azzal a 850 ezer koronával, amelyet az Arad megyei Csendőrség részére biztosítottak a helyi kereskedők Paál Jób szerint.²²⁷ A fenti összegnek levéltári nyoma nincs, de valószínűsíthető, hogy nem költöttek belőle vagy csak minimális összeget használtak fel, ha a másfél millió korona „mintegy fele” megmaradhatott.

Paál Jób említést tett arról is, hogy az első minisztertanács előtt Gábor Ferenc levelet adott át Pálmainak, amely szerint Krausz Simon és bankártársai ötmillió koronával támogatják a kormányt, ha az „sikeres akciót kezd a bolsevisták ellen.”²²⁸ Ehhez az összeghez azonban nem jutottak hozzá, bár Gábor később a szegedi kormányt anyagilag támogatta.²²⁹

Május 7-én minden állami, törvényhatósági és tanügyi hivatalnál elrendelte a bizalmi-férfi rendszer megszüntetését Bartha Ábel belügyminiszter, ettől kezdve a panaszokkal az érintett tisztviselők és más munkavállalók Varjassy Lajos kormánybiztoshoz fordulhattak.²³⁰ Valószínűleg erre utal Bartha a memoárjában és Paál Jób a riportkötetében, amelyek szerint a belügyminiszter feloszlatta a szakszervezeteket, és megtiltotta az azokba belépést a köztisztviselőknek. A zszurnaliszta kötete alapján e lépést az aradi munkásság felháborodással fogadta.²³¹

Az aradi kormány az intézkedéseinek többségénél a 1912. évi LXIII. törvény-cikkre (a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről)²³² hivatkozott. E törvényből kiindulva hirdette ki a belügyminiszter a minisztertanács határozata alapján a statáriumot 1919. május 8-án.²³³ A dokumentum szerint rögtönítélő bíróság elé kerülnek és bizonyítottság esetén halálbüntetéssel sújtandóak a következő bűncselekmények elkövetői (aláhúzással jelölve, amely az eredeti törvényben nem szerepel): lázadás, gyilkosság, szándékos emberölés, közegészség ellen halál okozásával elkövetett bűntett, rablás, lopás (fosztogatás) büntette, szemérem elleni bűntettek (erőszakos nemi közösülés, megfertőzés), gyújtogatás, a vízáradás okozásának büntette, vaspályákon, távirdákon (illetve távbeszélőn) vagy hajókon elkövetett közveszélyes cselekmények büntette, hatóság elleni erőszak büntette, magánosok elleni erőszak büntette, magánlaksértés büntette. A felsorolásból hiányzik²³⁴ – az eredeti törvényhez képest – a hűtlenség büntette, de ez valószínűleg csak véletlenül maradhatott ki.²³⁵ Természetesen a gyakorlatban ennek megvalósítása nem történt meg, sőt még hónapokig foglalkoztak a rendelet „farigcsálásával” a szegedi kormányok is, de az még 1919. augusztus 12-én is a „függőben” jelzővel volt ellátva.²³⁶

Szintén az 1912. évi LIII. tc. alapján neveztek ki több kormánybiztost. Salacz Gyula főszolgabíró Csanád vármegye,²³⁷ Green Nándort²³⁸ Arad város és az azonos

nevű vármegye kormánybiztos-főispánjává²³⁹ nevezte ki a kormány,²⁴⁰ de ténylegesen egyikük sem tudta a hatalmat gyakorolni. Krassó-Szörény vármegye és Szeged városa esetében a kormánybiztosi állást nem töltötték be.²⁴¹

Paál Jób úgy látta, hogy a kabinet egyetlen tényleges eredménye a nyomdászstrájk leszerelése volt²⁴² – ez a Gyógyszerészi Közlöny szerint Bársony Elemérnek volt köszönhető. „Ez a siker annyira jelentős volt, hogy az érdekeltek küldött-ségileg jelentették ki a miniszterelnök előtt, miképp Bársony nagyszerű munkája után a kabinetet teljes erejükből támogatni készek”²⁴³ – de a kijelentés forrásértékét némileg megkérdőjelezi, hogy a többi miniszter meg sem említi a visszaemlékezésében sem Bársony szerepét, sem magát a strájkot.

A Magyar Hadügyminisztérium részéről a toborzás megkezdését is tervezték, de május 8-án még a belügyminiszter nem tudta meghatározni, hogy pontosan mely településeken tehetik ezt meg.²⁴⁴

Azt viszont már ekkor lehetett tudni, hogy hol nem. Fülöpp Béla és Pálosi Dénes – a minisztertanács határozata alapján – visszautazott Temesvárra május 6-án,²⁴⁵ és 7-én jelentkeztek a szerb kormánybiztosnál, Martin Filiponnál. A két miniszter a megszálló szerb katonai csapatok parancsnokságával kívánt egyeztetni, és írásbeli előterjesztést készítettek a magyar ellenforradalmi hadseregbe való toborzás ügyében.²⁴⁶

Még aznap este válaszolt a szerb kormánybiztos: sem ő, sem a csapatparancsnokság nem kapott hivatalos értesítést a „magyar nemzeti kormány megalakulásáról”, ezért a toborzást nem engedélyezi, s egyben vagyoneklobzással fenyegette meg a két politikust, ha utasítását nem tartják be. Szerinte az, hogy az aradi francia parancsnokság hozzájárulásával jött létre a kabinet, nem jelent semmit, mert „nekik (értsd: a szerbeknek – T. M.) a francziákhoz semmi közük és a francziák által kiállított engedélyeket el nem ismerik”. Azt állította, hogy az ő előzetes engedélye kellett volna mind az Aradra utazáshoz, mind a kormányban való részvételhez – az előbbiekkal összefüggésben pedig rendőri felügyelet alá helyezte Fülöppöt és Pálosit, egyben megtiltotta nekik Temesvár elhagyását.²⁴⁷ A barátságtalan válasz összefüggthetett azzal is, hogy a Polgári Tanács okozta – a megszállás nyugalmát zavaró – „gondok” nem oldódtak meg. A temesvári magyar polgármester emlékiratai szerint Heegn főispán egyenesen azzal fenyegetőzött, hogy „meg fog lakolni” Fülöpp Béla azért, mert „most miniszternek neveztetni magát”²⁴⁸

Május 8-án Károlyi Gyula egy-egy azonos tartalmú levelet írt Filiponnak és a bánáti szerb erők parancsnokának, Pantelija Panta Grujity²⁴⁹ tábornoknak, amelyeknek a magyar és a francia nyelvű piszkozatai fennmaradtak. Leveleiben leírta, hogy Aradon antibolsevista kormány alakult, amely jó kapcsolatot kíván kialakítani az antant államokkal, és ennek jegyében utazott Belgrádba tárgyalni a kabinet külügyminisztere. Felsorolta a négy temesvári illetőségű miniszterét, illetve

államtitkárát, és kérte, hogy segítse a kormánybiztos és a parancsnok Szegedre, azaz a kormány új állomáshelyére jutását.²⁵⁰

Habár Filipon azt mutatta, hogy nem veszi komolyan a francia megszállókat, természetesen figyelembe kellett vennie őket. A két miniszter a francia katonai parancsnokság segítségét kérte, amely kiállította az utazási igazolványt. Ezt két nappal később a szerb kormánybiztos is láttamozta, így megszűnt az internálásuk.²⁵¹

A kormány a német származású nemzetiségi miniszter és szintén német államtitkára kinevezésével a bánáti svábokat próbálta megszólítani. A helyi lapok közül a sváb közösség jövőjét a magyarsággal együtt elképzelő Schwäbische Volkspresse üdvözölte a kormányt, közölte annak proklamációját és megszólaltatta Fülöpp Bélát. Velük szemben a pángermán Deutsche Wacht „nem eléggé németnek” tartotta Hemment, és elégedetlen volt a kabinettel.²⁵²

Úgy tűnt viszont, hogy a románok kedvezően fogadták az aradi kormány megalakulását – legalábbis ezt írta de Lobit május 7-én a nagyszebeni román Kormányzótanács²⁵³ egyik meg nem nevezett tagja²⁵⁴ által közölt információk alapján.²⁵⁵ De Lobit kincstári optimizmusa meglepő, hiszen tudhatta, hogy Aradra a románok akarnak bevonulni, és egy visszaemlékezés szerint maga de Gondrecourt is azért tanácsolta a Szegedre költözést a kabinet tagjainak, mert a románok nem örültek a kormány megalakításának.²⁵⁶ Ioan Sociu ugyan valóban azt javasolta, hogy tárgyaljanak a kormánnyal (hívják meg Varjassyt Nagyszebenbe), de közben a román csapatok bevonulását sürgette, mert szerinte bármikor lemeszárolhatják a városban lézengő „volt vörösgárdisták” a helyi románokat.²⁵⁷ Pár nappal később be is igazolódott Mezőhegyesen, hogy mit jelent a „kedvező fogadtatás”.

A „MEZŐHEGYESI BALESET”

Mint korábban említettük, gyakorlatilag már a kezdetektől fogva egyértelmű volt, hogy a nemzeti kormánynak át kell tennie a székhelyét Szegedre, Arad várható román megszállása miatt.

A város egyelőre még a franciák kezében volt, viszont a makói hídfőhöz már a románok megszállta vasútvonalon keresztül vezetett az út. Az utazáshoz az Aradi és Csanádi Egyesült Vasutak két vonatot bocsátott a kormány rendelkezésére, a kabinet szerelvényét (a cég díszkocsijával) Koromzay Frigyes, a vállalat vezérigazgatója vezette.²⁵⁸

A kormányt segítve Saint-Laumer százados Arad vármegye Román Nemzeti Tanácsához²⁵⁹ fordult, s kérte, támogassák a kabinet eljutását Szegedre. Az áthaladási engedélyt, amelynek kiállításához a nagyszebeni román Kormányzótanács (helyesebben valószínűleg a kiküldöttje)²⁶⁰ is hozzájárult, dr. Romul Veliciu mint Arad vármegye prefektusa állította ki.²⁶¹ Dr. Sever Miclea,²⁶² a tanács titkára önként

vállalta, hogy elkíséri a kormányt az útja során.²⁶³ Az aradi ügyvéden kívül egy francia főhadnagy is a kíséretbe került.²⁶⁴

Az 1919. május 8-án Aradon kiállított „Szabad utazási engedély” szövegében Veliciu hangsúlyozza, hogy az „új magyar kormány” „kizárólag a volt Magyarország tiszta magyar területére” alakult meg „a francia haderő védelme alatt”. „Miután általános érdek, hogy a bolsevizmus minden területen leveressék, ennek szolgálatában állott az újonnan alakult magyar nemzeti kormány és ugyancsak ennek támogatására az aradi magyar hadsereg és csendőrség is eltávozik Aradról” – állt a dokumentumban. Veliciu a nyílt parancsban kérte, hogy mind a katonai, mind a polgári román hatóságok engedjék szabadon távozni a kabinetet és kíséretét. Összesen 30 főt sorolt fel név szerint (elsősorban minisztereket, államtitkárokat), illetve általánosságban kitért a hadügyminisztérium 25 fegyvereit vivő tisztjére és 50 fegyvertelen altisztjére, illetve közkatonájára.²⁶⁵ Közülük nem mindenki utazott a vonaton, így a listán szereplő miniszterek közül Fülöpp Béla és Pálosi Dénes már nem tért vissza Aradra május 9-ig, illetve két miniszter hiányzott a névsorból: Bornemissza Gyula a bécsi útja miatt, valamint Varjassy Lajos, aki saját autóval rendelkezett.²⁶⁶

A két vonaton azonban ennél többen utaztak. A belügyminiszter által kiállított kétnyelvű (francia és magyar) igazolványok közül kettőn említik a különvonatot: egy május 6-ai és egy május 8-ai dátummal ellátottn.²⁶⁷ Fennmaradt egy 26 névből álló, május 8-ai datálású lista, amely valószínűleg szintén a vonaton belügyminiszteri jóváhagyással utazó személyeket tartalmazza. Közülük többen igazoltan eljutottak Szegedre, így a későbbi különítményes Vannay László hadnagy és Gábor Ferenc banktisztviselő, főhadnagy is, az utóbbi volt a két említett igazolvány egyike.²⁶⁸ Néhány személy szerepel mind a 26-os listán, mind a Veliciu-féle nyílt parancson, köztük tartozott Schartner Sándor belügyi fogalmazó, dr. Lukács István²⁶⁹ miniszterelnöki fogalmazó, Wekerle Géza miniszterelnöki titkár, ezenfelül gróf Csáky Andor az előbbi, míg felesége az utóbbi dokumentumon szerepel.²⁷⁰ Többen nem szerepelnek egyik listán sem, pedig a vonaton utaztak.²⁷¹ Az altiszti és tiszti kíséret egészét Kelemen Béla és Barabás Béla száz főben adta meg, míg Paál József 68 tisztet és 200 főnyi legénységet említett.²⁷²

Varjassy Lajos Eckhardt Tiborral, a Csáky-házaspárral²⁷³ és egy francia tiszttel személygépkocsival indult útnak Pécskán és Nagylakon keresztül Makó felé, ahol a kormány fogadását kívánták előkészíteni. Óvatosságból az aradi kormánynak fegyvereket és lőszereket szállító francia kamionokat követték, így gond nélkül megérkeztek Makóra.²⁷⁴

Fülöpp Béla és Pálosi Dénes május 9-én autót akart kölcsönözni a temesvári polgármestertől, aki azonban megtagadta azt, ahogy azt is, hogy a délszláv megszállók által okozott károkról adjon hivatalos nyilatkozatot. „Egyébként is kértem, hogy Temesvárt és engem ne keverjenek bele akciójukba, mert a megszálló szerb

hadsereg és a főispánok az ő miniszterségüket nem ismerik el, már pedig nekünk a közbéke és nyugalom érdekében fenn kell tartanunk a szerbekkel a jó viszonyt” – írta visszaemlékezéseiben Geml József.²⁷⁵ A két miniszter végül május 12-én érkezett meg Szegedre Tubán Tibor, Augner István és Saárossy-Kapeller Oszkár társaságában.²⁷⁶

Az aradiak két vonata május 9-én indult el: Barabás Béla és Paál Jób szerint a Szabó Zoltán vezette, katonákkal, csendőrökkel, fegyverekkel és munícióval megtöltött vonat reggel 6-kor hagyta el az állomást, de azt feltartóztatták Mezőhegyesen a román megszállók. A nemzeti tanács utazási engedélyén 10 óra szerepel, Paál 11 órát adott meg a második vonat indulása tekintetében, míg Varjassy azt írta, a mintegy 70 km-re lévő Makóra várták már ez utóbbi időpontra a minisztereket.²⁷⁷

A második vonat utasai Pécskán kaptak értesítést arról, hogy mi történt az első szerelvényvel Mezőhegyesen, de – bízva az aradi románok engedélyében, illetve a személyes román (és francia) kíséretben – folytatták az útjukat.²⁷⁸ Gheorghe Rambela őrnagy, a 2. călărași lovasezred I. osztályának parancsnoka azonban a második vonatot is feltartóztatta.

„Az előző katonai vonat ablakaiból átszólnak az utasok, hogy baj van, nem engednek tovább. A mezőhegyesi pályaudvar tele van román katonasággal, akik fegyverrel kezükben várják a parancsot, sőt gépfegyverek sorjában ásisznak a berobogó vonat elé. Megállunk. Harsány kiáltások, hogy nem szabad kiszállani senkinek sem. A mozdonyt lekapcsolják a szerelvényről, elviszik, nehogy erővel birtokba vehessük” – emlékezett vissza Barabás Béla. Hiába tiltakozott a kíséző francia tiszt és Miclea is, Rambela kijelentette, hogy csak Bukarest engedélyével haladhatnak tovább a vonatok. Néhány órán át még leszállni sem engedték a minisztereket, majd a román katonák sorfala között mehettek „az állomással szemben lévő elég kényelmes vendéglőbe ebédelni, vacsorálni.”²⁷⁹

Néhány kortárs és egyes miniszterek Varjassy Lajos „ármánykodásait” sejtették a feltartóztatás mögött. Azt állították, hogy – jó román kapcsolatait kihasználva – szándékosan csalta őket törbe. Erre azért volt szükség, hogy közben Szegeden társait megkerülve tárgyalhasson,²⁸⁰ vagy akár saját maga lehessen a miniszterelnök. A volt kereskedelemügyi miniszter memoárjában e vádra, amely a romániai magyar sajtóban is előkerült, úgy reagált, hogy az „amilyen aljas, épp oly nevetséges is. Ha az aradi kormány miniszterelnöke akartam óhajtottam volna lenni, ezt a kívánságomat minden intrika nélkül elérhettem volna, főleg a franciáknál élvezett befolyásom következtében.”²⁸¹

Paál Jób és Barabás Béla elsősorban Szabó Zoltán hadügyminisztert tette felelőssé az események miatt. Kelemen Béla is részletesen bemutatja ezt az „alternatívát”: eszerint Saint-Laumer közvetítette a román katonai vezetőség azon kérését, hogy fegyvert és muníciót ne vigyenek magukkal. Ennek ellenére ezt nem tartották

be, egy (Paálnál kettő) vagon megraktak munícióval és fegyverekkel. Szabó a tiszteket is arra biztatta, hogy hozzák el az oldalfegyvereiket – igaz, ez utóbbit nem is tiltotta az Arad megyei román prefektus nyílt parancsa. Kelemen úgy vélte, a románok kémeik útján értesülhettek a hajnali berakodásról, ezért már felkészülten várták Mezőhegyesen a vonatokat.²⁸²

Varjassy és Eckhardt szerint csak az egyik probléma volt a teljes felfegyverzettség, valójában a katonai parancsnokság engedélye hiányzott az átutazáshoz. A feltartóztatás híre gyorsan terjedt, a kereskedelemügyi miniszter és Eckhardt még aznap jelezte a problémát a véletlenül pont Makón tartózkodó Charpy tábornoknak, aki a román térparancsnokhoz, Constantin Brătuianu huszárőrnagyhoz irányította őket. A tiszta kijelentette, hogy az ügy politikai kérdés, Bukarest nélkül nem tehet semmit.²⁸³

Barabás két lehetőséget vázolt fel az internálás okaként: vagy a románok így akarták megakadályozni, hogy a magyarok önerővel és francia segítséggel döntsek meg a Tanácsköztársaságot, s helyettük ezt ők tehessek meg, vagy azért lettek elfogva, mert Kun Bélának kérték a kiadatásukat, sőt ezért cserébe területi engedményeket is adtak volna, de ez utóbbit ő maga sem tartotta hihető lehetőségnek.²⁸⁴

Az egyértelmű, hogy mind a kormánya, mind az Arad megyei Csendőrségre fenyegetésként tekintett a román hadsereg. Az elfogatás pontos oka az Erdélyi Csapatok Parancsnokságának²⁸⁵ hadinaplójában sem lett megfogalmazva, de a május 9-i bejegyzésben leírtak közelebb vihetnek minket a válasz megadásához. Ebben beszámoltak arról, hogy Aradról elindult katonai kísérettel a kabinet és Makón a kormányt eltető falragaszokat jelentek meg. Azt is állították, hogy Károlyi Gyulának kapcsolatot tartanak fenn Kun Béla titkárával és „bolsevista alapelveket” vallanak.²⁸⁶

Azt gondoljuk, a bemutatott visszaemlékezéseket és forrásokat megvizsgálva, elvethető az a vád, hogy Varjassy akarta törbe csalni minisztertársait. Felmerülhet lehetőségként, hogy a román katonai és az Arad megyei politikai hatóságok nem egyeztettek egymással, vagy ha igen, akkor pont ezzel mutatta meg a hadsereg, hogy a valós irányítás a kezükben van. Az első vonat feltartóztatása még érthető lenne a fegyverek szállítása miatt, de nem magyarázza meg a második szerelvény feltartóztatását, s főleg az utasok többhetes fogságát. Nem zárható ki, hogy más volt az aradi és a regáti román politikusok szándéka – az előbbieket örültek a kabinet távozásának, hiszen ezzel egy súlyos akadályt háríthattak el a város román megszállása elől, míg Bukarest már magának a kormánynak a létét is veszélyesnek érezte. Nem tartjuk elvethetőnek azt a lehetőséget sem, hogy a románok szándékosan csalták törbe a szegedi kormány tagjait – a fegyverszállítás csupán egy ürügy volt. A legvalószínűbb, hogy ez a lépés (Bukarest jóváhagyásával) tisztán katonai akció lehetett, de nem zárható ki az sem teljes mértékben, hogy a vármegyei politikai elit és a hadsereg együttműködésében valósult meg.

A SZEGEDIEK ÉS AZ ARADIAK A MEZŐHEGYESI FOGSÁG ALATT

A románok a katonákat, köztük Szabó Zoltán hadügyminisztert és további 28 főt – minisztereket, államtitkárokat, miniszteri beosztottakat, a miniszterek kíséretének tagjait, valamint Koromzayt – helyben internálták.²⁸⁷ Sever Miclău nem találtuk meg a Kelemen által felsorolt internáltak között, habár ő is a foglyok közé került: Bartha Ábel szerint csupán azért, hogy könnyebben kihallgathassa őket, de nem zárható ki, hogy valójában a hadsereg és a (vármegyei) polgári hatóság hatásköri vitájának áldozata lett – egy román újságban arra utaltak, őrizetbe vétele összefüggött azzal, hogy a magyarok segítőtje volt.²⁸⁸

Két napig a vagonokban tartották őket fogva, majd egy-egy kincstári épületben – a civileket a Kantár nevű nőtlen tiszti lakban, a katonákat egy szomszédos házban – helyezték el Mezőhegyesen.²⁸⁹ Rambela 1919. május 11-én adta ki első parancsát. Ebben megtiltotta, hogy az élelmet behozók kivételével bárki is belépjen az internáltak helyiségeibe. Elrendelte az összes ajtó és ablak bezárását minden nap este 9-kor. A szobák ajtajára ki kellett függeszteni a lakók névsorát. Meghatározta a fogyasztható alkoholmennyiséget: a legénység (beleértve az altiszteket) nem ihatott, a főtisztok (alhadnagytól századosig) ebéd és vacsora idején 250 gramm (2,5 deciliter) alkoholt kaptak, míg a törzstisztek és a miniszteri tagok esetében nem volt korlátozás. Az utasítást megszegő internáltakat (és velük együtt az őrparancsnokot) haditörvényszékkel fenyegette meg a katonatiszt.²⁹⁰

A kultuszminiszter megörökítette memoárjában, hogy nemcsak a lefekvést és az étkezést szabályozták szigorúan, hanem csak rövid időre, fegyveres kísérettel mozdulhattak ki az épületből.²⁹¹ Egy-egy szobában több minisztert is elhelyeztek, gróf Károlyi Gyula szobatársa báró Solymossy Lajos lett. Egy aradi tudósító szerint a miniszterek, valamint Koromzay és Berzsenyi szabadon sétálhattak a Kantár kertjében, könyvekhez és újságokhoz juthattak.²⁹² A helyi lakosság barátságosan viszonyult hozzájuk: „A Mezőhegyesen lakó kincstári méntelep és gazdaság tisztikara nagy részvétellel volt sorsunk iránt s igyekeztek fogságunkat figyelmességükkel enyhíteni” – írta Barabás.²⁹³ A minisztertanács üléseit is megtartották, amelynek tényét Kelemen Béla naplójában gúnyosan, idézőjelbe téve jegyezte fel.²⁹⁴

A szegedi ellenforradalmárok kezdetben kifejezetten ellenségesen viszonyultak az aradi kormányhoz. Kelemen Béla május 7-én szerzett tudomást az aradi kabinet megalakulásáról, s az alábbiakat jegyezte fel: „Aligha lehet a dolgot komolyan venni. Ilyen helyi alakulás minden városban létesülhet.”²⁹⁵ Béatrix városkormányzó még aznap arról tájékoztatta Szombathelyi Béla magyar állomásparancsnokot, hogy másnap a Károlyi-kormány Szegedre érkezik, de ez elmaradt, csupán május 9-én érkezett meg a kormányból Varjassy és Eckhardt.²⁹⁶ Ekkor a szegedi ABC határozatot hozott az aradi kormány ügyében. Eszerint csak a bécsi ABC végrehajtó

bizottsága az egyetlen, amelyet minden politikai párt „az ország sorsának és politikájának irányítására teljhatalommal” ruházott fel, s ennek albizottságai szerveződtek az ország különböző területein – beleértve az aradi ellenforradalmi mozgalmat is (ki nem mondva: az aradi Union Sacrée-t). Kijelentették a szegediek, hogy az aradi kabinet „a törvényes alapnak még a látszatával sem bír”, nem gyakorolhatja a végrehajtó hatalmat, nem képviselheti a törvényhozást: „az Aradon állítólag megalakult kormányt önkormánytnak tekinti, azt a nemzet képviselőjének el nem ismeri”. Minderről pedig nem Varjassy Lajos kereskedelemügyi minisztert, hanem Varjassy Lajos kormánybiztos urat értesítették, egyben felszólították, hogy utasítsa Bornemisszát és Augnert arra, hogy a szerb kormánnyal ne kössenek semmilyen megállapodást addig, amíg a szegediek nem kapnak értesítést a bécsi ABC-től.²⁹⁷

Kelemen Béla és Varjassy Lajos személyesen is találkozott május 10-én, ahol az aradi miniszter hangsúlyozta, hogy nem végleges a kabinet összetétele, a szegediek személyi kívánságait figyelembe kívánják venni. Kelemen Károlyival akart tárgyalni, Varjassy arról tájékoztatta őt, hogy a kabinet tagjai este már Szegeden lesznek, mert de Gondrecourt Belgrádból kapott utasítást arra, hogy elhozza őket.²⁹⁸ Az aradi városkormányzó kérését azonban Bukarestre hivatkozva ugyanúgy elutasították:²⁹⁹ a mezőhegyesi fogságban lévők helyett csak a kormány Temesvárról érkező tagjai jelentek meg a városban, akik már május 14-én új kormányt akartak alakítani az aradi kabinet ott tartózkodó tagjaiból, valamint a szegediekből. Végül megegyeztek abban, hogy létrehoznak egy közös bizottságot. Az aradi kormány őt (Varjassy, Saárossy-Kapeller, Fülöpp, Pálosi, Eckhardt), a szegedi ABC végrehajtó bizottságát három (Kelemen, Szombathelyi, Back Bernát nagyiparos), a bécsi ABC-t egy (Gömbös), az országos magyar szövetkezett pártokat szintén egy (Hencz Károly) fő képviselte. Megegyeztek abban, hogy egy minden pártot és társadalmi osztályt képviselő, nemzeti elven alapuló kormányt tartanak kívánatosnak, és a bécsi Antibolsevista Comitéval összhangban szeretnének működni.³⁰⁰

Károlyi Gyuláék internálása ellenére Eckhardt Tibor levélben kapcsolatba tudott lépni a Mezőhegyesen ragadtakkal. A miniszterelnök 1919. május 16-án megtiltotta a Szegeden lévő kormánytagoknak az önálló működést, és a Kelemen Bélával való együttműködést írta elő számukra.³⁰¹ Az előbbire hivatkozva az időközben megalakult szegedi Union Sacrée május 21-én tartott gyűlésén kormányzóbizottságot választottak, hattagú végrehajtó bizottsággal és húszfős kormányzótanáccsal. A végrehajtó bizottság elnöke a távollévő, de a következő napokra várt Teleki Pál lett. A földrajztudós-politikuson kívül Bécset Gömbös, Temesvárt Fülöpp, Aradot Varjassy, Budapestet Hencz, Szegedet pedig Kelemen képviselte.³⁰²

Közben újabb szigorítást jelentett az aradi hírlapíró látogatásának másnapján, május 18-án Rambela következő parancsa. Ebben a tisztt, „az internáltak részéről a román katonákkal szemben rosszakaratot tapasztalva”, megtiltotta, hogy azok

– beleértve mind a katonákat, mind a polgári személyeket – román katonákkal kommunikáljanak. A tilalom megszegőit ismét haditörvényszékkel fenyegette meg.³⁰³

A miniszterek közül Bartha Ábel idő előtt, angolosan távozott: a Nádaskay István csendőr főhadnagy által becsempésztett női öltözetben, majd vasutas egyenruhában május 21-én elhagyta Mezőhegyest, és másnap Szegeden jelentkezett.³⁰⁴ Szökése felesleges volt, május 22-én elengedték a kormány tagjait és kíséretüket, akik visszatérhettek Aradra.³⁰⁵ Négy polgári személyt továbbra is őrizetben tartottak tíz napig, Kelemen Béla szerint azért, mert nevük nem szerepelt a nyílt parancson. Azonban csupán húsz fő található meg mind a Veliciu-féle nyílt parancsban, mind a Kelemen által közölt internált névsorban: Koromzay Frigyes, Kósa Olivér, Lőcs Gyula, Neustadt Emil hiányzott az előbbi listáról.³⁰⁶ A 26 fős belügyminiszteri névsoron ugyan Kósa volt az első helyen, de a rögtön utána következő Gábor Ferencet mégis ott tartották a románok.³⁰⁷ Igaz, ez utóbbi összefügghetett azzal, hogy Kelemen Béla „aradi uraktól” nyert értesülése szerint Gábor nemcsak az I. világháború alatt szolgált a városban, hanem ott maradt még Károlyi Mihály hatalomra jutása után is, s a vármegyében a „Gábor-különítmény” „hatékonyan közreműködött” a környékbeli zsidó kereskedőket, kocsmárosokat, földbirtokosakat előszeretettel megtámadó – a korabeli forrásokban csőcseléknek³⁰⁸ nevezett – elemekkel szembeni fellépésben.³⁰⁹ A helyi Román Nemzeti Tanács vádjai szerint négy román kivégzésére is parancsot adott Kerülő községben, a csendőrök által a közeli patakba lőtt emberek közül háromnak a holttestét megtalálták.³¹⁰ A katonákat sem engedték el, hanem Craiovába internálták őket – beleértve magát Szabó Zoltán hadügyminisztert is.³¹¹

AZ ARADI MAGYAR MINISZTERIUM LEMONDÁSA

A szabadon engedett miniszterek és munkatársaik Aradra tértek vissza. A város ekkor már román megszállás alatt állt. 1919. május 16-án Franchet d’Espèrey engedélyezte bevonulásukat azzal a kitéttel, hogy a település francia parancsnokság alatt marad, és a francia helyőrség sem távozik.³¹² 19-én Green Nándort a románok a vármegye feletti hatalom átadására kényszerítették.³¹³ Az ezt követő hetek során a „mohó kis szövetséges” polgári és katonai képviselői fokozatosan kiszorították a franciákat a városból.³¹⁴

Aradra érkezett meg egy francia tiszt kíséretében Bornemissza is, a külügyminiszter beszámolt Károlynak a belgrádi és bécsi egyeztetésekről.³¹⁵ Barabás emlékei szerint még tartottak néhány minisztertanácsi ülést, az ezeken elhangzottokról azonban nem rendelkezünk már adatokkal.³¹⁶ Miután a Szegedre küldött Korossynak Kelemen Béla azt mondta, számíthat a kabinet a támogatásukra,³¹⁷ döntés született arról, hogy újból Szegedre próbálnak eljutni, de most már Temesváron át. Barabás – egészségi állapotára hivatkozva – viszont már nem kívánt utazni:

„bejelentettem rövid, de sikertelen miniszteri szereplésem után lemondásomat, s tisztelettel őrzöm gróf Károlyi Gyula miniszterelnök aláírásával azt az elismerő okmányt, amely szép szavakban emlékezik meg hazafias »érdemeimről«.”³¹⁸

Aradról a kormánytagok május 27-től érkeztek Szegedre, és 28-án – Szabó és Barabás kivételével – mindegyikük a Tisza-parti városban tartózkodott. A következő napon megkezdődtek a tárgyalások: a szegediek már három nappal korábban összeállítottak egy kormánynévsort, de azt Károlyi nem fogadta el. Azonban a két politikus hamar megtalálta a közös hangot: Varjassyval kapcsolatban mindkettjüknek fenntartásai voltak, de a francia kapcsolatai miatt megkerülhetetlennek tartották.³¹⁹

Május 29-én este a szegedi Kass Szállóban tartottak minisztertanács ülést. A kormányfő elmondta, hogy két okból alakítottak kormányt Aradon: egyrészt, mert az ország ismertebb politikusai akadályoztatva voltak, másrészt pedig, mert francia offenzívát vártak. Azóta megváltozott a helyzet, és lehet olyan kabinetet alakítani, „amely minden tisztességes politikai pártot képvisel.” Károlyi Gyula ezért rábeszélte a kormányának tagjait a tárcájuk felajánlására és a lemondó nyilatkozatuk aláírására. Hozzátette, ő is legszívesebben követné a példájukat, de nem tudná ezt megtenni lelkiismeret-furdalás nélkül ilyen válságos időszakban. Úgy látta másnap, hogy pont azok mentek bele a tárcájuktól megválásba a legkönnyebben, akikkel együtt akart dolgozni a következő időszakban, s csak azok akadékoskodtak, akikre egyébként sem kívánt számítani.³²⁰ Május 30-án elfogadta a lemondásukat, ezzel véget ért az aradi kormány története.³²¹

Ez azonban nem jelentette azt, hogy az egykori kormánytagok szereplése véget ért. Gyakorlatilag minden olyan, előző kabinetben részt vevő személy bekerült a május 31-én megalakított szegedi kormányba, akit Károlyi szeretett volna maga mellett tudni. Egyetlen fontos kivételt említhetünk meg: Pálmai Lajos nem lett igazságügy-miniszter. Az aradi közjegyzőt a szegediek vétózták meg zsidó származása miatt.³²²

ÖSSZEGZÉS

Az aradi Magyar Minisztérium hivatalosan 1919. május 6-tól május 30-ig működött, s e 25 nap mintegy felét is román internálásban töltötte tagjainak többsége. A kormány létrejöttéhez a legjelentősebb lökést a helyi francia megszálló csapatok adták, az ő kezdeményezésük, támogatásuk nélkül sem az ellenforradalmi mozgalmak nem jöttek volna létre, sem a kabinet nem alakult volna meg. Gróf Károlyi Gyula szinte véletlenül került az élére, tagjai között pedig az aradi és temesvári polgári elit, a különböző polgári pártok képviselői mellett a zavaros idősakra jellemző kalandorok is megtalálhatóak voltak.

A kabinet valódi kormányzást nem folytatott, csupán próbálta azt imitálni. Már az első jelentős kihívás, a Szegedre költözés sem sikerült május 9-én. Az eredeti céljaik megvalósítására, azaz arra, hogy hivatalos elismerést nyerjenek, illetve a franciákkal együtt Budapestre vonuljanak, és valódi hatalomra tegyenek szert, esélyük sem volt.

Kisebbségi sikereket azonban elértek. Megszerezték a bécsi Antibolsevista Comité támogatását: a jobboldali emigráció fontosabb személyei írásban is támogatták céljaikat, és a lakosságot is ugyanerre szólították fel. Ezt ugyan nem követte a Tanácsköztársaság uralma alatt élők lázadása – bár nyilvánosságra hozás hiányában nem is tudhattak a felszólításról³²³ –, de értesülhettek arról, hogy létezik alternatíva: ha máshonnan nem, akkor a kommunista lapok „operettkormányt” gúnyoló cikkeiből. Eredménynek tekinthető az, hogy Károlyi Gyula meggyőzte a szegedi ABC tagjait is, fogadják el kormányát, majd végül nemcsak a saját kabinetjének tagjait mondatta le, hanem elérte, hogy a szegedi alternatíva, az ott alakított Országos Kormányzó Bizottság is beszüntesse működését.

JEGYZETEK

- 1 A kevés kivétel egyike: Miklós Péter: *Az aradi ellenforradalmi kormány történetéhez*. Közép-Európai Közlemények. XIII. évf. (2020) 1. sz. 225–231.
- 2 Vadász Sándor: *Vix és Károlyi*. Hadtörténelmi Közlemények, XVI. évf. (1969) 2. sz. 239–241.
- 3 A konvencióról és az ehhez kapcsolódó álláspontokról l. röviden: Babucs Zoltán – Gulyás László: *Hogyan született meg és mit tartalmazott a belgrádi katonai konvenció?* In: Gulyás László – Szidiropulosz Archimédész (szerk.): *Trianoni kiskaté*. Budapest, 2021. 34.
- 4 Az egyezmény szövegét közli: *Katonai egyezmény a szövetséges hadseregek és a magyar kormány között*. In: Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919*. Budapest, 1999. (a továbbiakban: Ádám – Ormos 1999.) 16–18.
- 5 Hornyák Árpád: *A belgrádi katonai konvenció*. Világtörténet, XXII. évf. (2000) 2. sz. 74–84.; Nagy Miklós: *A belgrádi katonai konvenció*. <http://szegedfolyoirat.sk-szeged.hu/2019/03/20/nagy-miklos-a-belgradi-katonai-konvencio/>. Utolsó letöltés: 2024. január 15.
- 6 Bene Krisztián: *A délvidéki semleges zóna létrehozása*. (a továbbiakban: Bene 2021.) In: Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc Csaba (szerk.): *Lokális Trianon 1. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben, 1918–1920*. Szeged, 2021. 15.; Bene Krisztián: *A francia megszálló hadsereg szerepe a magyar határváltozásokban 1918–1920 során. Tervek és valóság*. In: Barabás Gábor – Csibi Norbert – Fazekas Ferenc – Gyimesi Réka (szerkesztőbiz.): *Pontes*. A PTE BTK Történettudományi Intézetének Évkönyve 3. Határ – Változás – Átmenet. Pécs, 2020. 145.
- 7 Tonelli Sándor: *A franciák Szegeden*. Szeged, 1939. 7.
- 8 Geml József: *Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből (1914. VI. 15. – 1919. IX. 4.)*. Temesvár, 1924. (a továbbiakban: Geml 1924.) 101.
- 9 Nagy Miklós: *Párizsi levéltári adalékok az 1918/20-as szegedi francia megszállás történetéhez*. <http://szegedfolyoirat.sk-szeged.hu/2020/06/22/nagy-miklos-parizsi-leveltari-adalekok-az-1918-20-as-szegedi-francia-megszallas-tortenetehez/>. Utolsó letöltés: 2024. január 16.

- 10 Aradon a magyar katonaság kivonása már a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt pár nappal felmerült, de ténylegesen csak március 21. után következett be. L. Friss Ujság, XXIV. évf. (1919) 66. sz. 2.
- 11 Bene 2021. 15.; Nagy Miklós: *Francia megszállás Szegeden (1918–1920)*. Szeged, 2019. (a továbbiakban: Nagy 2019.) 18.
- 12 Tóth Marcell: *A forradalom és az ellenforradalom városa*. Szeged, 31. évf. (2019) 5. sz. 32. (a továbbiakban: Tóth 2019a.)
- 13 Tóth Marcell: *1919 Szegedje és a nemzeti kormányok*. Szeged, 31. évf. (2019) 6. sz. (a továbbiakban: Tóth 2019b.) 29.
- 14 Kelemen Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. (1919.)*. Szeged, 1923. (a továbbiakban: Kelemen, 1923.) 217.; Varjassy Lajos: *Gr. Károlyi Mihály, Kun Béla, Horthy Miklós. Az októberi forradalomtól a „bűnös” Budapest hódolatáig. 1918–1919*. Timisoara, é. n. [1932]. (a továbbiakban: Varjassy 1932.) 46–49.
- 15 63 1919 martie 25, Arad. *Comunicatul comisariatului guvernamental, dr. Varjassy Lajos, cu privire la instituirea stării de asediu la Arad, din ordinul comandantului militar francez al oraşului, general Gondrecourt*. In: Timbus, Mircea – Caciara, Andrei: *Oraşul şi Judeţul Arad după 1 decembrie 1918. Din amarul lunilor de tranziţie către administraţia română. Studii şi documente*. Arad, 2008. (a továbbiakban: Timbus – Caciara 2008.) 141.
- 16 Kelemen 1923. 216.
- 17 Varjassy 1932. 48.
- 18 Hivatalos nevén dr. Ábrahám Dezső László, de ismertebb P. Ábrahám Dezsőként, Pattantyús-Ábrahám Dezsőként, danckai Pattantyús Ábrahám Dezsőként.
- 19 Kéry László (összeáll.): *Danckai Pattantyús Ábrahám Dezső egykori miniszterelnök memoárjai, valamint 1973-ban elmondott emlékei*. Budapest, 2017. 40.
- 20 Romsics Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve*. In: Romsics Ignác: *A Horthy-korszak*. Budapest, 2017. 29–30.
- 21 Romsics Ignác: *Bethlen István és a forradalmak kora*. Történelmi Szemle, XXVIII. évf. (1985) 4. sz. 574–577. (a továbbiakban: Romsics 1985.)
- 22 Ormos Mária: *Padovától Trianonig*. Budapest, 1984. (a továbbiakban: Ormos 1984.) 213–214., 245.
- 23 Ormos 1984. 247.
- 24 Tóth Marcell: *Szeged a Nagy Háború után: Károlyi Mihály embereitől Károlyi Gyula megjelenéséig*. In: Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc Csaba (szerk.): *Lokális Trianon 2. Szeged az összeomlás éveiben, 1918–1920*. Szeged, 2021. (a továbbiakban: Gulyás – Tóth – Zeman 2021.) 19.
- 25 Ormos 1984. 248.
- 26 Tóth Marcell: *„Letörjük a bolsevizmust és helyreállítjuk a rendet” – A szegedi nemzeti kormányok története*. (a továbbiakban: Tóth 2021.) In: Gulyás – Tóth – Zeman 2021. 54–57.
- 27 Bartha Ábel: *Az álforradalomtól a nemzet ujraébredéséig*. Budapest, 1920. (a továbbiakban: Bartha 1920.); Varjassy 1932.
- 28 Úgy véljük, hogy a Bartha-féle „memoár” inkább a politikai pamflet kategóriába sorolható, de Varjassyt is az akkori politikai céljai vezették a munkája megírásához. Reményeink szerint a memoárok állításait a francia levéltári források bevonásával pontosítani, korrigálni tudjuk a későbbi kutatásaink során.
- 29 Párizsba nem jutott el. Bartha Ábel kötetében ezt saját érdemének tekinti, mert állítása szerint Varjassyt „mint kommunisztát apostropháltam a főhadiszálláson.” Az nem zárható ki, hogy intrikált vetélytársai ellen Bartha, de a franciák szinte biztosan nem hitték el a vádat, hiszen a következő hónapokban is támaszkodtak az aradi prefektusra. L. Bartha 1920. 23.
- 30 Varjassy 1932. 50.
- 31 Kelemen 1923. 217.

- 32 Varjassy 1932. 50.
- 33 Kelemen 1923. 217.
- 34 Barabás Béla: *Emlékirataim 1855–1929*. Arad, 1929. (a továbbiakban: Barabás 1929.) 156–157.
- 35 Bartha 1920. 18–21.
- 36 Kelemen 1923. 217.
- 37 Eckhardt Tibor: *A francia megszálló csapatok szerepe az aradi és szegedi ellenforradalomban. I.* Magyar Külpolitika, III. évf. (1922) 42. sz. (a továbbiakban: Eckhardt 1922a.), 1.
- 38 Kelemen 1923. 217–218.
- 39 Barabás 1929. 157.
- 40 Barabás 1929. 157–158.; Kelemen 1923. 218.
- 41 Uo.
- 42 Eckhardt 1922a. 1–2.
- 43 Pollmann Ferenc: *A forradalmak kora (1918–1919)*. In: Hermann Róbert (szerk.): Magyarország hadtörténete III. kötet. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919. Budapest, é. n. [2016]. 346–347.
- 44 Barabás 1929. 158.
- 45 Nagy 2019. 28.
- 46 L. Paál Jób: *A száz napos szegedi kormány. Az ellenforradalom története*. Budapest, 1919. (a továbbiakban: Paál 1919.) 12–13.
- 47 Budapesti Közlöny, XLV. évf. (1911) 59. sz. 1.
- 48 Kelemen 1923. 516. Továbbá vö. a köv. anyakönyvi bejegyzések adatait: Family Search (a továbbiakban: FS), Budapest VIII. kerület, állami halotti anyakönyvi bejegyzések. 1948. 2547. b.; FS, Budapest XII. kerület, állami halotti anyakönyvi bejegyzések. 1953. 82. b.
- 49 Kun Béláné: Kun Béla. Budapest, 1969. 219–220.
- 50 FS, Budapest VIII. kerület, állami halotti anyakönyvi bejegyzések. 1948. 2547. b.; FS, Budapest XII. kerület, állami halotti anyakönyvi bejegyzések. 1953. 82. b.
- 51 Valójában népfelkelő tisztt volt, valószínűleg ezért is szolgált a hátszágban.
- 52 Délmagyarország, III. évf. (1914) 324. sz. 7.
- 53 A fehérterror idején készült Paál kötete, ezért hangsúlyosan szerepeltette az ellenforradalom izraelita vallású szereplőit – ezzel reagálva a zsidóságot és a kommunizmust összekapcsoló vádakra.
- 54 Paál Jób szerint április 6-án és a Honvédelmi Bizottmánnyal vette fel a kapcsolatot, de az csak április 17-én alakult meg.
- 55 Paál 1919. 14–15.
- 56 Kelemen 1923. 218.
- 57 Varjassy 1932. 55.
- 58 Kelemen 1923. 218–219.
- 59 Ő a szervezés kezdetét némileg korábbra, április elejére datálta, de Kelemen forrásai a pontosabbak. L. Paál 1919. 12–13.
- 60 Róna Lajos: *Harminc év az újságírói pályán*. 3. kötet. Budapest, 1930. (a továbbiakban: Róna 1930.) 775.
- 61 Kelemen 1923. 218.
- 62 Paál 1919. 12.
- 63 Egy Ellenforradalmár: *Forradalomtól az ellenforradalomig. Ki vezette az ellenforradalmat? Visszaemlékezések*. Budapest, 1920. (a továbbiakban: Egy Ellenforradalmár 1920.) 25–26.

- 64 1919 Aprilie 29. In: Ciubotă, Viorel – Nicolescu, Gheorghe – Țucă, Cornel (szerk.): Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918–1921). Satu Mare, 1998. (a továbbiakban: Ciubotă – Nicolescu – Țucă 1998.) 172. Magyarul l. az ez alapján készült jelentést: 48. Bukarest, 1919. május 12. A román Nagyvezérkar előterjesztése a Miniszterelnökségnek a román csapatok Aradra való bevonulásának szükségességéről. In: L. Balogh Béni (szerk. és a bev. tanulmányt írta): Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban. Dokumentumok. Budapest, 2020. (a továbbiakban: L. Balogh 2020.) 160.
- 65 1919 Aprilie 19. (a továbbiakban: 1919 Aprilie 19.) In: Ciubotă – Nicolescu – Țucă 1998. 153.
- 66 Paál 1919. 23.
- 67 Világ, X. évf. (1919) 91. sz. 3.
- 68 1919 Aprilie 19. 153.
- 69 Eckhardt 1922a. 2.; Varjassy 1932. 51–52.
- 70 Kelemen százezret írt, de ennek az adatnak később ő maga mondott ellent. Vö.: Kelemen 1923. 219., 504.; Sz. Szigethy Vilmos: A szegedi kormányok pénzügyei. Szeged, 1942. (a továbbiakban: Sz. Szigethy 1942.) 9.
- 71 Eckhardt 1922a 2.; Kelemen 1923. 219.; Varjassy 1932. 51–52.
- 72 Egy Ellenforradalmár 1920. 25.
- 73 Kelemen 1923. 219.
- 74 Egy Ellenforradalmár 1920. 26.
- 75 Kelemen 1923. 219.; Paál 1919. 18.
- 76 Délmagyarország, VIII. évf. (1919) 93. sz. 4.
- 77 Több eltérő dátum szerepelt már a korabeli magyar forrásokban is, de az Union Sacrée megalakulásáról már április 25-én tudtak a franciák, így a következő lábjegyzetben felsoroltak közül a legkorábbi a helyes. L. Ormos 1984. 248., 418.
- 78 Kelemen azt írta, hogy április 25-én este volt a gyűlés, az Aradi Ujság tudósítását átvevő Szeged és Vidéke szerint április 26-án délelőtt 11 órakor kezdődött az értekezlet. A Délmagyarország ugyanezt a cikket április 28-ai datálással közölte 29-én. Vö.: Délmagyarország, VIII. évf. (1919) 96. sz. 2.; Kelemen 1923. 219–220.; Szeged és Vidéke, XVIII. évf. (1919) 92. sz. 1.
- 79 Szeged és Vidéke, XVIII. évf. (1919) 92. sz. 1.; Varjassy 1932. 53.
- 80 Szeged és Vidéke, XVIII. évf. (1919) 92. sz. 1.
- 81 Varjassy 1932. 54.
- 82 Kelemen 1923. 219–220.; Varjassy 1932. 54.
- 83 Szeged és Vidéke, XVIII. évf. (1919) 92. sz. 1.
- 84 Uo.
- 85 Kelemen 1923. 220.
- 86 Kelemen 1923. 221.
- 87 Kókai Sándor: Illúziók és csalódások: A Bánsági Köztársaság. Közép-Európai Közlemények. VI. évf. (2013) 2. sz. 67–70.
- 88 Kelemen 1923. 221.
- 89 A temesvári események háttérével kapcsolatban l. Geml 1924. 112., 123–125.
- 90 Jakabfy Elemér – Páll György: A bánsági magyarság húsz éve Romániában 1918–1938. Budapest, 1939. (a továbbiakban: Jakabfy – Páll 1939.) 24–27.; Geml 1924. 140–142.
- 91 Bartha 1920. 27–28.; Kelemen 1923. 221–222.
- 92 Kelemen 1923. 222–223.
- 93 Kelemen 1923. 225.

- 94 Paál 1919. 15–16.
- 95 Varjassy 1932. 56.
- 96 Kelemen 1923. 224.
- 97 Varjassy 1932. 56.
- 98 Kelemen 1923. 226.
- 99 Paál 1919. 19–20.
- 100 Varjassy 1932. 56.
- 101 Kelemen 1923. 226.
- 102 Bartha 1920. 32.
- 103 Barabás 1929. 161.
- 104 Bartha 1920. 32.; Kelemen 1923. 227.; Varjassy 1932. 56.
- 105 Barabás 1929. 160.
- 106 Varjassy 1932. 57.
- 107 Vö.: Barabás 1929. 160.; Kelemen 1923. 227.
- 108 Bartha szerint a távollétében akkor döntöttek Károlyi személyéről, mikor ő még Náwayt kereste. Ezt azonban más nem erősítette meg, és nem is tűnik logikus eseménynek. L. Bartha 1920. 32–33.
- 109 Kelemen 1923. 227.
- 110 Barabás 1929. 160.; Bartha 1920. 33.; Kelemen 1923. 227–228.; Paál 1919. 20–21.; Varjassy 1932. 57.
- 111 Kelemen 1923. 228.
- 112 Barabás 1929. 160–161.; Kelemen 1923. 227–228.
- 113 A variánsok könnyebb megtalálása érdekében a miniszterek különböző névalakjait nem az első említésnél, hanem e fejezetben gyűjtöttük össze.
- 114 Néhol Barta. A jegyzőkönyvek és saját állítása szerint a nagyborosnyói előnévvel rendelkezett, de ezt nem tudtuk igazolni más források alapján.
- 115 Néhol Bornemisza.
- 116 Néhol Fülöp, de ő maga a fenti formában írta alá a nevét 1919. május 7-én.
- 117 Teljes nevén nyéki Kintzig János József Antal. A jegyzőkönyvekben nem használta előnevét, habár 1905-ben magyar nemességet nyert el.
- 118 Néhol Pálmay.
- 119 A legtöbb helyen Pálóssy, néhol Pálósy, de ő maga a fenti formában írta alá a nevét 1919. május 7-én.
- 120 Néhol Solymosy. A teljes nevén loósi és egervári báró Solymossy Lajos, azonban csak bárói címét használta a jegyzőkönyvekben.
- 121 Nemesi előnevét nem használta a jegyzőkönyvekben, habár arra jogosult volt a honvédségi sematizmusok alapján is. A legmagasabb rendfokozata vezérőrnagy, tévesen egyes forrásokban ezredes.
- 122 Néhol Varjasy. A teljes neve dr. csejthei Varjassy Lajos Béla. Az előnevét aradi minisztersége alatt nem használta, habár jogosult lett volna rá.
- 123 Bernachot, Jean: *Les armées françaises en Orient après l'armistice de 1918. L'armée française d'Orient l'armée de Hongrie*. Paris, 1970. (a továbbiakban: Bernachot 1970.) 323–324.
- 124 8. Ch. D. Bourcart-nak, Svájc bécsi követének 17. számú politikai jelentése a Svájci Politikai Főosztály Külügyi Részlege számára az aradi kormány megalakulásáról, a gr. Károlyi Gyula által vezetett kormány tagjairól Bécs, 1919. május 28. (a továbbiakban: 17. számú politikai jelentés.) In: Gyarmati Enikő (ford. és jegyzetekkel ellátta): Svájc történetének forrásai III. Svájc bécsi követének politikai jelentései Magyarországról (1919). Budapest, 2021. 46–49.

- 125 17. számú politikai jelentés. 46.
- 126 17. számú politikai jelentés. 47.
- 127 Uo.
- 128 L. a később ismertetett, Neue Freie Presse részére adott nyilatkozatát.
- 129 17. számú politikai jelentés. 48.
- 130 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Miniszterelnökségi levéltár, Miniszterelnökség, K 32 Szegedi kormány Miniszterelnöksége (a továbbiakban: K 32). 1–1919. M. E. sz., 1.
- 131 Világ, 10. évf. (1919) 95. sz. (szeptember 30.) 3.
- 132 17. számú politikai jelentés. 47–48.
- 133 Vö: Kelemen 1923. 215.; Varjassy 1932. 46–48.
- 134 Eckhardt 1922a. 1.
- 135 17. számú politikai jelentés. 47–48.
- 136 Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek, XLV. évf. (1918) 65. sz. 1682.
- 137 17. számú politikai jelentés. 48.
- 138 Többek között elnyerte a Vaskorona Rend III. osztályát hadidíszítménnyel 1916-ban és a porosz Vaskereszt II. osztályát. L. Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek, XLIII. évf. (1916) 28. sz. 501.; Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek, XLV. évf. (1918) 52. sz. 1315.
- 139 17. számú politikai jelentés. 48.
- 140 Teljes nevén po(z)sonyi Eckhardt Tibor József Ákos. Előnevét nem használta ebben az időszakban.
- 141 MNL OL K 32. 1–1919. M. E. sz., 2.
- 142 Kelemen 1923. 252., 369.
- 143 Bernachot 1970. 323.; Kelemen 1923. 255., 355.
- 144 MNL OL K 32. 1–1919. M. E. sz., 2.
- 145 A teljes nevén korosi és helbényi Korossy György Dezső Kamilló. Tévesen néhol Körössy.
- 146 Bernachot 1970. 323.; Budapesti Közlöny, LII. évf. (1918) 264. sz. 1.
- 147 Bernachot 1970. 323.
- 148 Bernachot 1970. 324.
- 149 8 Órai Ujság, VI. évf. (1920) 201. sz. 3.
- 150 Egyenlőség, XXXVIII. évf. (1919) 23. sz. 5.
- 151 Népszava, XLVII. évf. (1919) 133. sz. 3.
- 152 Népszava, XLVII. évf. (1919) 120. sz. 5.
- 153 Barabás 1929. 161.
- 154 MNL OL K 32. 4–1919. M. E. sz., 31.
- 155 Legutoljára I. Kerepeszki Róbert: *A szegedi (és aradi) ellenkormányok*. In: Ablonczy Balázs – Hatos Pál – Nagy Szabolcs – Szeghy-Gayer Veronika – Zahorán Csaba (szerk.): *Trianon enciklopédia*. Budapest, 2023. 247. Mi magunk is korábban ezt fogadtuk el, l. Tóth 2019a. 35.
- 156 MNL OL K32. 1–1919. M. E. sz., 1.
- 157 143. *De Lobit tábornok, a magyarországi francia hadsereg parancsnoka Franchet d'Espèrey tábornoknak a Keleti Szövetséges Hadseregek főparancsnokának*. (a továbbiakban: De Lobit levele Franchet d'Espèrey-nek.) In: Ádám – Ormos 1999. 296.

- 158 Az iktatószámok szemmel láthatóan nem utólag kerültek a dokumentumokra.
- 159 MNL OL Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Belügyminisztériumi levéltár, K 573 Szegedi kormány belügyminisztériuma (a továbbiakban: K 573), 12–1919 B. M. sz., 71–80.
- 160 MNL OL K 573. 12–1919 B. M. sz., 72., 74.
- 161 Varjassy 1932. 56–57.
- 162 Barabás 1929. 160–162.
- 163 Paál 1919. 21–22.
- 164 Bartha 1920. 31–33.
- 165 Kelemen 1923. 228.
- 166 MNL OL K 32. 1–1919. M. E. sz., 1.
- 167 Barabás 1929. 160–161.
- 168 Paál 1919. 22.
- 169 MNL OL K 32. 1–1919. M. E. sz., 2.
- 170 MNL OL K 32. 2–1919. M. E. sz., 24.; MNL OL K 573. Esküokmány, 2–3.; Jegyzőkönyv, 4.
- 171 MNL OL K 32. 1–1919. M. E. sz., 2.
- 172 Barabás 1929. 161.; Paál 1919. 22.
- 173 Varjassy 1932. 57.
- 174 Kelemen 1923. 228–229.
- 175 Paál 1919. 22.
- 176 Csiki Lapok, XXI. évf. (1919) 19. sz. 3.; Keleti Ujság, II. évf. (1919) 107. sz. 2.
- 177 Barabás 1929. 161–162.; Bartha 1920. 33–33.; Kelemen 1923. 228–229.
- 178 Barabás nem idézi ezt a részt.
- 179 Csiki Lapok, XXI. évf. (1919) 19. sz. 3.
- 180 Barabás 1929. 162.; Bartha 1920. 35.; Kelemen 1923. 229.
- 181 MNL OL K 32. 1–1919. M. E. sz., 13.
- 182 E lábjegyzetben köszönöm meg dr. Szabolcs Enikő segítségét a három francia szöveg módosításainak vizsgálatában.
- 183 MNL OL K 32. 1–1919. M. E. sz., 12.
- 184 MNL OL K 32. 1–1919. M. E. sz., 18–19.
- 185 MNL OL K 32. 1–1919. M. E. sz., 6–7.
- 186 MNL OL K 32. 1–1919. M. E. sz., 2.
- 187 Uo.
- 188 Paál 1919. 22.
- 189 Paál 1919. 22–23.; Varjassy 1932. 57.
- 190 De Lobit levele Franchet d'Espèrey-nek. 296.
- 191 Romsics 1985. 580.
- 192 Barabás 1929. 161.
- 193 49. Nagyszeben, 1919. május 13. Iuliu Maniu, a nagyszebeni Kormányzótanács elnökének távirata Mihail Phe-
rekyde ideiglenes miniszterelnöknek és külügyminiszternek az aradi magyar ellenkormányról és a román csa-
patok bevonulásának szükségességéről (a továbbiakban: 49. Nagyszeben, 1919. május 13.) In: L. Balogh 2020.
161.

- 194 Varjassy 1932. 57–58.
- 195 MNL OL K 32. 3–1919. M. E. sz., 27., 28.
- 196 Varjassy 1932. 57–58.
- 197 Május 13-án úgy tudták Szegeden, hogy már Bécsben tárgyal, az osztrák lapok szerint viszont csak 17-én érkezett meg. A Neue Freie Presse által közölt május 20-i nyilatkozata bevezetésében az olvasható, hogy aznap indult Szegedre. Vö.: Kelemen 1923. 143.; Neue Freie Presse, LVI. évf. (1919) 19661. sz. 3.; Tages Post, LV. évf. (1919) 114. sz. 1.
- 198 Neues Wiener Journal, XXVII. évf. (1919) 9174. sz. 1.
- 199 Tages Post, LV. évf. (1919) 114. sz. 1.
- 200 Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920*. Budapest, 1935. (a továbbiakban: Gratz 1935.) 207.
- 201 MNL OL K 32. 5–1919. M. E. sz., 35. Továbbá közli: Kelemen 1923. 188.
- 202 Gratz 1935. 208.
- 203 Batthyány erről memoárjában nem írt, csak arról, hogy felkérte Montgomery-Cuninghame, a bécsi brit katonai misszió vezetője egy ellenkormány alakítására, amelybe egy-két kommunistát, köztük Kun Bélát bevehetne, de ő visszautasította a lehetőséget. Vö.: gróf Batthyány Tivadar: *Beszámolóm*. Budapest, 2017. (a továbbiakban: Batthyány 2017.) 637–639.; Romsics 1985. 580.; Romsics Gergely: *Összeomlás, útkeresés, 1917–1920*. Budapest, 2023. 466.
- 204 Gratz 1935. 209.
- 205 A feltétel nélküli támogatást Zichy Aladár gróf és Pallavicini György őrgróf javasolta. Batthyány csak az előbbit említette memoárjában. Vö.: Batthyány 2017. 637.; Gratz 1935. 208.
- 206 Valószínűleg Bartha Ábelre gondolt.
- 207 Batthyány 2017. 635–637.
- 208 Kelemen 1923. 192–193.
- 209 Tóth 2021. 52.
- 210 Gratz 1935. 209.
- 211 Tóth 2019b. 25–28.
- 212 Végül mégis Aradra ment előbb. L. Kelemen 1923. 186.
- 213 Az eredeti szövegben is „Szegediner ungarischen Regierung” szerepel, azaz Bornemissza már szegedi kormányként tekintett a kabinetre.
- 214 Neue Freie Presse, LVI. évf. (1919) 19661. sz. 3–4.
- 215 Gratz 1935. 206–207.
- 216 Neue Freie Presse, LVI. évf. (1919) 19661. sz. 4.
- 217 Népszava, XLVII. évf. (1919) 121. sz.
- 218 Kelemen 1923. 228.
- 219 Néhol Csernáthony.
- 220 Ez Kelemen Béla szerint még 1919. május 5-én történt. L. Kelemen 1923. 500.
- 221 Uo.
- 222 Sz. Szigethy 420 000 koronát írt, de ez csak elgépelés vagy számítási hiba. Vö.: Sz. Szigethy 1942. 9.
- 223 Kelemen 1923. 504.; Sz. Szigethy 1942. 9.
- 224 Bartha 1920. 36–37.
- 225 Kelemen 1923. 502.

- 226 Sz. Szigethy 1942. 10.
- 227 Paál 1919. 23.
- 228 Paál 1919. 22.
- 229 Kelemen 1923. 503.
- 230 MNL OL K 573. 6–1919 B. M. sz. 15.
- 231 Vö.: Bartha 1920. 36.; Paál 1919. 23.
- 232 1912. évi LXIII. törvénycikk a háboru esetére szóló kivételes intézkedésekről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D%25221912.%2520%25C3%25A9vi%2520LXIII.%2522>. Utolsó letöltés: 2024. január 20.
- 233 Bartha 1920. 35.; MNL OL K 573. 9–1919 B. M. sz. 46–52.
- 234 Öt német vagy magyar nyelvű példány maradt fenn a hirdetményből, tartalmuk megegyezik.
- 235 MNL OL K 573. 9–1919 B. M. sz. 46–52.
- 236 MNL OL K 573. 9–1919 B. M. sz. 28–40.
- 237 MNL OL K 573. 3–1919 B. M. sz. 8.
- 238 Néhol Grén, a halotti anyakönyvi bejegyzésben Greén.
- 239 Bartha 1920. 35–36.
- 240 Csak az előbbi kinevezése maradt fenn 1919. május 7-i dátummal. Bartha Ábel szerint mindkettejüket ő nevezte ki. A megmaradt kinevezés is a Belügyminisztérium anyagában található, de azon Károlyi Gyula miniszterelnök aláírása olvasható.
- 241 MNL OL K 573. 3–1919 B. M. sz. 11., 4–1919 B. M. sz. 13.
- 242 Paál 1919. 23.
- 243 [Sz. n.:] Gyógyszerészből miniszter. Gyógyszerési Közlöny, XXXV. évf. (1919) 15. sz. 205–206.
- 244 MNL OL K 573. 11–1919 B. M. sz. 60., 63.
- 245 Kelemen 1923. 229.
- 246 MNL OL K 32. 3–1919. M. E. sz., 26.
- 247 Uo.
- 248 Geml 1924. 141.
- 249 A legtöbb korabeli magyar forrásban Gruics.
- 250 MNL OL K 32. 3–1919. M. E. sz., 27–29.
- 251 Kelemen 1923. 229.
- 252 Jakabfy – Páll 1939. 45.
- 253 Erdély, Bánság és Partium Kormányzótanácsa, románul Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria.
- 254 Valószínűleg dr. Ioan Suciu lehetett e személy. L. személyéről és tevékenységéről 49. Nagyszeben, 1919. május 13. 161.
- 255 De Lobit levele Franchet d’Espèrey-nek. 296.
- 256 Róna 1930. 772.
- 257 49. Nagyszeben, 1919. május 13. 162–163.
- 258 Kelemen 1923. 229.; Paál 1919. 24.
- 259 Consiliului Național Român din comitatul Arad.
- 260 Minden bizonnyal ez itt is azt jelentette, hogy dr. Ioan Suciu támogatólag nyilatkozott az utazásról.

- 261 Bartha 1920. 38.
- 262 Magyaros formában dr. Miklea vagy Miclea Szevér (1885–1934) aradi román ügyvéd. Varjassy szerint a tanács vezetője volt, egy román nyelvű életrajzban viszont a szervezet titkáráként szerepel. L. [sz. n.:] Miclea Sever. https://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/82863/1/Miclea_Sever.pdf. Utolsó letöltés: 2023. február 5.
- 263 Varjassy 1932. 58.
- 264 Kelemen 1923. 229.
- 265 Bartha 1920. 38–40.
- 266 Varjassy 1932. 60.
- 267 MNL OL K 573. 12–1919 B. M. sz. 71., 79.
- 268 MNL OL K 573. 12–1919 B. M. sz. 66., 79.
- 269 Néhol Lukáts.
- 270 Bartha 1920. 39–40.; MNL OL K 573. 12–1919 B. M. sz. 66.
- 271 Vö.: Bartha 1920. 39–40.; Kelemen 1923. 229–230.
- 272 Vö.: Barabás 1929. 163.; Kelemen 1923. 229.; Paál 1919. 24.
- 273 Nem egyértelmű, hogy kikre utal Varjassy. Gróf Csáky Andor már május 8-án Szegeden volt. Vö.: Kelemen 1923. 128.
- 274 Barabás 1929. 163.; Varjassy 1932. 60.
- 275 Geml 1924. 140.
- 276 Kelemen 1923. 140.
- 277 Barabás 1929. 164.; Bartha 1920. 40.; Varjassy 1932. 60.
- 278 Kelemen 1923. 229.
- 279 Barabás 1929. 164–165.
- 280 A kérdéssel bővebben foglalkozom az alábbi, megjelenés előtt álló tanulmányomban: Tóth Marcell: *Egy rejtélyes figura, Varjassy Lajos a visszaemlékezések tükrében*. Kézirat, 2024.
- 281 Varjassy 1932. 61.
- 282 Barabás 1929. 163–164.; Kelemen 1923. 229.; Paál 1919. 41–42.
- 283 Varjassy 1932. 61.; Eckhardt Tibor: *A francia megszálló csapatok szerepe az aradi és szegedi ellenforradalomban*. II. Magyar Külpolitika, III. évf. (1922) 44. sz. (a továbbiakban: Eckhardt 1922b.) 5–6.
- 284 Barabás 1929. 165.
- 285 Comandamentul Trupelor din Transilvania.
- 286 *1919 Mai 9*. In: Ciubotă – Nicolescu – Țucă 1998. 194.
- 287 Kelemen 1923. 229–230.
- 288 Bartha 1920. 43.; Gazeta Transilvaniei, LXXX. évf. (1919) 103. sz. 2.
- 289 Barabás 1929. 164.; Bartha 1920. 42.; Keleti Ujság, II. évf. (1919) 108. sz. 1.
- 290 MNL OL K 573. 14–1919 B. M. sz. 87–92.; Bartha 1920. 43.
- 291 Barabás 1929. 164.
- 292 Keleti Ujság, II. évf. (1919) 108. sz. 1.
- 293 Barabás 1929. 164.
- 294 Kelemen 1923. 174.
- 295 Kelemen 1923. 119.

- 296 Kelemen 1923. 121.; Varjassy 1932. 61.
- 297 Kelemen 1923. 134.
- 298 Kelemen 1923. 136.
- 299 Eckhardt 1922b. 6.
- 300 Kelemen 1923. 146–147.
- 301 Kelemen 1923. 161.
- 302 Tóth 2019a. 36.
- 303 MNL OL K 573. 15–1919 B. M. sz. 83–85.; Bartha 1920. 44.
- 304 Bartha 1920. 42.; Kelemen 1923. 174.
- 305 Paál Jób szerint 23-án. Barabás és Kelemen viszont május 22-én való kiengedésről írtak. Vö.: Barabás 1929. 165.; Kelemen 1923. 230.; Paál 1919. 44.
- 306 Vö.: Bartha 1920. 39–40.; Kelemen 1923. 229.
- 307 Vö.: Kelemen 1923. 229–230.; MNL OL K 573. 12–1919 B. M. sz. 66.
- 308 A jelenségről I. a szomszédos vármegye esetében: Marosvári Attila: *A vidék lázadása 1918 őszén. Erőszak és hatalomátrendeződés Csanád vármegyében*. Budapest, 2023.
- 309 Kelemen 1923. 517.
- 310 46. melléklet. *A románok ellen állítólag elkövetett atrocitások*. In: Doberdói Breit József: *A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története 2. kötet. A proletárdiktatura kikiáltásától a románok támadásáig*. Budapest, 1925. 94.
- 311 Kelemen 1923. 230.
- 312 *No 7747/3 Copie de Télégamme*. In: Bernachot 1970, 315–316.
- 313 *70 1919 mai 19, Arad. Proces-verbal încheiat cu ocazia preluării conducerii Prefecturii Județului Arad de către prefectul român dr. Iustin Marșieu*. In: Timbus – Caciora 2008. 153.
- 314 *No 7782/3 C.A.A.* In: Bernachot 1970, 316.; *No 3612/2. B. Télégamme Hughes*. In: Bernachot 1970, 317–318.
- 315 Kelemen 1923. 186.
- 316 Barabás 1929. 165
- 317 Kelemen 1923. 181–182.
- 318 Barabás 1929. 165.
- 319 Kelemen 1923. 185–198.; Püski Levente: *A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947)*. Budapest – Pécs, 2016. 39–41.
- 320 Kelemen 1923. 193–194.; MNL OL K 32. 4–1919. M. E. sz., 30.
- 321 MNL OL K 32. 4–1919. M. E. sz., 30–31.
- 322 Tóth 2021. 50–51.
- 323 Ez csak május végén, már Szegeden történt meg. L. Gratz 1935. 209.